

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav bohemistických studií

Diplomová práce

Mohamed Hassan

Vybrané problémy prezentace české deklinace
arabským mluvčím

Selected problems of presentation of the
Czech declension for the Arabic speakers

Praha 2013

Vedoucí práce: doc. PhDr. Milan Hrdlička, CSc.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svoji diplomovou práci vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury. Dále prohlašuji, že tato diplomová práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 21/06/2013

.....
Mohamed Hassan

Poděkování

Rád bych poděkoval svému vedoucímu práce doc. PhDr. Milanu Hrdličkovi, CSc. za metodické vedení diplomové práce, za čas strávený při konzultacích a za cenné rady a připomínky.

Vřele také děkuji prof. doc. PhDr. Františku Čermákovi, DrSc. a doc. PhDr. Petru Zemánkovi za cenné rady při konzultacích.

Za pomoc a podporu dále děkuji Mgr. Haně Reinerové, Bc. Yaseenu Alimu, Mgr. Barboře Kejvalové, Pharm. Dr. Simoně Markušové a Mgr. Anetě Špeldové.

Anotace

Předkládaná diplomová práce se zabývá otázkou prezentace deklinace a pádového systému češtiny pro arabské mluvčí. Jedná se o vůbec nejobtížnější a zároveň nejdůležitější oblast české gramatiky. Práce si všímá především typologických shod a rozdílů mezi oběma jazyky. Analýzou vybraných tuzemských učebnic češtiny pro cizince se pokoušíme zjistit jejich přednosti a nedostatky a metody v nich užívané. Na základě dotazníku zjišťujeme obtíže spojené s osvojováním deklinačních paradigmat a pádového systému češtiny jako jazyka cílového. V závěru uvádíme několik základních lingvodidaktických doporučení pro vyučující a tvůrce učebních materiálů pro Araby.

Klíčová slova

Čeština jako cizí jazyk, pádový systém češtiny, česká deklinace, jazyková typologie, výuka češtiny pro arabské mluvčí, lingvodidaktická doporučení

Abstract

This Master's Thesis studies the question of the presentation of the declension and grammatical cases in Czech targeting Arab native speakers. This represents the most difficult as well as the most important area in Czech grammar. This work mainly focuses on the similarities and differences in typology between Czech and Arabic. The aim is to analyse the methods used in Czech grammar books meant for Arab students and raise their strong points and at the same time find their imperfections to use them as a potential for further improvement of the teaching process. A questionnaire helps us find difficulties linked with learning declension paradigms and Czech grammatical cases in the process of teaching and learning Czech as a target language. The conclusion then offers a number of linguodidactic recommendations for teachers and authors publishing teaching material for Arab students.

Key words

Teaching Czech as a foreign language, case system in Czech, Czech declension, language typology, Presentation of Czech for the Arabic speakers, linguodidactic recommendations

Obsah

1 Úvod.....	1
2 Typologická charakteristika češtiny a arabštiny	3
2.1 Obecně k jazykovým typům	3
2.1.1 Typ izolační	4
2.1.2 Typ aglutinační	5
2.1.3 Typ polysyntetický.....	7
2.1.4 Typ flektivní.....	8
2.1.5 Typ introflektivní	13
2.2 Čeština a její typologická charakteristika	14
2.2.1 Deklinace substantiv	15
2.3 Arabština a její typologická charakteristika.....	17
2.3.1 Kategorie gramatického rodu.....	18
2.3.2 Kategorie gramatického čísla.....	20
2.3.3 Determinace a indeterminace.....	21
2.3.4 Kategorie pádu (pádový systém arabštiny).....	21
2.4 Shrnutí.....	27
3 K prezentaci české deklinace v učebnicích češtiny pro cizince.....	29
3.1 Deklinační typy v češtině.....	29
3.1.1 Deklinace substantiv	30
3.2 Učebnice češtiny jako cizího jazyka a metody prezentace deklináčních paradigmat.....	32
3.2.1 Hlediska a aspekty analýzy učebních materiálů	32

3.2.1 Metody prezentace gramatické oblasti deklinace	32
3.2.2 Analýza učebnic češtiny pro cizince.....	35
3.3 Popis učebnic	36
3.3.1 I. REŠKOVÁ, M. PINTAROVÁ, COMMUNICATIVE CZECH.....	36
3.3.2 E. ROUBALOVÁ, UČÍME SE ČESKY	38
3.3.3 H. CONFORTIOVA, J. CVEJNOVÁ, M. ČADSKÁ, UČEBNICE ČEŠTINY PRO VÝUKU V ZAHRANIČÍ, I. DÍL	42
3.3.4 L. FROULÍKOVÁ, ZAHRADA ČESKÉHO JAZYKA.....	45
3.3.5 L. HOLÁ, NEW CZECH STEP BY STEP.....	47
3.3.6 K. HRONOVÁ, J. HRON, ČEŠTINA PRO CIZINCE H+H	49
3.3.7 CH. BAHBOUH, ČEŠTINA PRO ARABY.....	52
3.3.8 A. ADAMOVIČOVÁ, D. IVANOVOVÁ, M. HRDLIČKA, BASIC CZECH I, II, III	55
3.4 SHRNUTÍ	58
4 Praktická část	65
4.1 Dotazník.....	65
4.2 Otázky	65
4.3 Analýza dat	67
4.3.1 OBTÍŽNOST ČESKÉ DEKLINACE.....	67
4.3.2 VYUČOVACÍ METODA	68
4.3.3 PRŮBĚH PREZENTACE PÁDŮ	69
4.3.4 TYPY UČENÍ SE DEKLINAČNÍCH PARADIGMAT	70

4.3.5 PROCVIČOVÁNÍ DEKLINAČNÍCH PARADIGMAT	71
4.3.6 POVĚDOMÍ O EXISTENCI PÁDOVÉHO SYSTÉMU V ARABŠTINĚ.....	72
4.3.7 UŽÍVANÉ UČEBNÍ MATERIÁLY	73
4.3.8 STYKY S RODILÝMI MLUVČÍMI	74
4.3.9 POVĚDOMÍ O ROZDÍLECH MEZI SPISOVNOU A MLUVENOU NORMOU JAZYKA.....	75
4.3.10 UŽÍVÁNÍ ČEŠTINY MIMO TŘÍDU V JINÝCH AKTIVITÁCH	76
4.4 SHRNU TÍ.....	77
5 Lingvodidaktická doporučení	78
5.1 OBECNĚ K VÝZNAMU PÁDOVÉ FLEXE.....	78
5.2 KONKRÉTNĚ K PÁDOVÉ FLEXI ČEŠTINY	79
6 Závěr	83
7 Resumé.....	86
ODBORNÁ LITERATURA.....	89
UČEBNICE ČEŠTINY PRO CIZINCE	91
Přílohy.....	92

1 Úvod

Oblast didaktiky češtiny pro arabské mluvčí se stále potýká s velkými potížemi a nedostatky. Arabští studenti nemají v současnosti k dispozici žádné učební materiály, které by respektovaly jejich požadavky a specifika souvisící s jejich mateřštinou. Náš pohled na arabského studenta češtiny jakožto specifického typu mluvčího vyplývá především z našeho pojetí nedílnosti jazyka výchozího a jazyka cílového ve vyučovacím procesu.

Rostoucí počet arabských zájemců o studium češtiny je v současné době evidentní. O tom svědčí počet studentů káhirské univerzity Ain Shams, kde v současné době absolvuje kurzy českého jazyka a literatury okolo sta studentů a studentek různých ročníků. K tomuto číslu bychom mohli přičíst jednak počet arabských studentů každoročně se hlásících k českým vládním stipendiím, jednak členy neustále rostoucí arabské komunity, kteří se aktivně snaží o osvojení češtiny. Můžeme tedy konstatovat, že je nezbytné věnovat nedostatkům v jejich výuce odpovídající pozornost a úsilí.

Pro dosažení nejlepších možných výsledků v oblasti prezentace české gramatiky pro arabské mluvčí si musíme položit několik otázek, které budou tvořit východisko této diplomové práce a dalších studií a popř. učebních materiálů na ní založených. Pro tuto diplomovou práci jsme vybrali jednu z nejobtížnějších oblastí české gramatiky, a sice deklinaci substantiv a pádový systém.

První otázka, na kterou se pokusíme odpovědět, je míra odlišnosti češtiny a arabštiny. Oba jazyky patří do zcela odlišných jazykových rodin, arabština dokonce není jazykem indoevropským. Arabská gramatika se tedy zdá nepřírovnatelná k té české, a tak se někteří domnívají, že při výuce neexistuje možnost využít komparatistickou metodu. V naší práci a při odpovědi na první otázku budeme vycházet z opačného přesvědčení. V první části práce se

tedy zaměříme na typologické srovnávání obou jazyků s ohledem na oblast pádového systému a deklinace.

Další otázka se týká nedostatků učebních materiálů, které jsou arabským studentům k dispozici. Pokusíme se zjistit, jestli jsou dostupné materiály didakticky vyhovující nebo nikoliv. Přitom se zaměříme také na zkoumání výhod současných vyučovacích metod češtiny pro cizojazyčné mluvčí.

Povahu potíží, se kterými se studenti arabského původu setkávají, se pokusíme zjistit pomocí dotazů kladených studentům bohemistiky v Egyptě, kde studuje převážná většina arabských zájemců o český jazyk. Předpokládáme, že dosáhneme spolehlivých výsledků, které našemu výzkumu napomohou.

Hlavním cílem naší diplomové práce je formulace lingvodidaktických doporučení, kterým bude věnována závěrečná část práce. Věříme, že výsledky, kterých dosáhneme a doporučení obsažená v této diplomové práci, budou ku prospěchu učitelům či budoucím tvůrcům učebnic.

2 Typologická charakteristika češtiny a arabštiny

Jednou z klíčových oblastí české mluvnice je bezesporu česká deklinace, která úzce souvisí se základním rysem českého jazyka jakožto jazyka flektivního. Jeho flexe může pro mnohé studenty představovat při jeho osvojování velkou překážkou. Zvláště arabským studentům působí deklinační paradigmatata značné problémy, a proto bychom na tomto místě rádi položili následující otázky: a) Je čeština opravdu tolik odlišná od arabštiny? b) Do jaké míry jsou oba jazyky rozdílné a jsou vůbec místa shody mezi oběma jazyky, z nichž by bylo možné vycházet při studiu důležitého slovanského jazyka, jako je čeština?

V naší práci se pokusíme na tyto otázky odpovědět a nalézt vhodnou metodu pro prezentaci deklinace arabským bohemistům.

2.1 Obecně k jazykovým typům

Abychom našli místa průniku mluvnic obou jazyků, je nezbytné oba jazyky typologicky porovnat. Dříve než porovnáme jejich typologie, musíme se krátce seznámit s typologií jakožto samostatnou jazykovědnou disciplínou, jejíž české základy položil v roce 1951 V. Skalička.

Typologie jazyků je jazykovědná disciplína, která se zabývá hlavními rysy a charakteristikami daného jazyka, a to ve srovnání s jinými jazyky světa. Jazyková typologie pojednává o způsobech třídění světových jazyků, a to z různých hledisek. Existuje např. hledisko fonologické, pravopisné a morfologické. Poslední hledisko je nejvíce propracované. J. Hrbáček (1994, s. 9) ve svém úvodu do studia jazyka charakterizuje typologii slovy „*Typologie je obecně-lingvistická disciplína, která srovnáváním různých jazyků světa v synchronní rovině zjišťuje mezi nimi typické strukturní shody a rozdíly a konstituuje na základě toho jednotlivé typy jazyků.*“

Podle morfologického hlediska dělí česká typologie jazyky na jazyky izolační, aglutinační, flektivní, introflektivní a polysyntetické. O typech jazyků

pojednávané níže, zde je ovšem nutné odpovědět na otázku, kterou si kladl na začátku své práce V. Skalička, a sice, proč se zabývat typologií, nebo, jinými slovy, k čemu je typologie při studiu jazyka užitečná. V. Skalička uvádí ke studiu typologie více důvodů. Zde bychom uvedli důvod, který se nám zdá být nejdůležitější a který se přímo týká naší práce. „*Dále je to důvod didaktický. Poznáme-li důkladně svůj vlastní jazyk, budeme mít možnost proniknout tím hlouběji do jazyků cizích. Tomu slouží především právě typologické zkoumání, neboť se stále zabývá srovnáváním jazyků. To je důležité zvláště dnes, kdy den ode dne vzrůstá důležitost jazyků mluvnicky vzdálených.*“ (V. Skalička, 1951, s. 9). Jako příklad uvádí V. Skalička čínštinu a arabštinu, které by mohly být pro typologicky nezkušeného zájemce „nepříjemným balastem“. Typologie tedy může usnadnit pochopení těchto zvláštností.

Seznámíme se se základními typy jazyků podle V. Skaličkovy klasifikace. Avšak, z čistě formálních důvodů, změníme pořadí, ve kterém V. Skalička ve své práci pojednával o jednotlivých typech. Skončíme dvěma typy, které nás s ohledem na téma práce zajímají nejvíce, tedy typem flektivním (čeština) a typem introflektivním (arabština). Je však zapotřebí podotknout, že neexistuje jazyk, který by byl stoprocentně věrný svému typu.

2.1.1 Typ izolační

Typ izolační se vyznačuje především absencí tzv. ohýbání. Slova a především podstatná jména zůstávají neměnná. Ohýbání nacházíme především u typu flektivního, jako je tomu v češtině. Roli, kterou hraje flexe v jazycích flektivních, přebírá buď pevnější pořádek slov ve větě, anebo jiné elementy.

L. Zimová a I. Balkó (2005, s. 7) uvádí mimo jiné následující charakteristiku typu izolačního:

- a) neměnnost podstatného jména (nedostatek skloňování);

- b) nepřítomnost speciálních tvarů vyjadřujících jednotlivé syntagmatické vztahy ve větě a s tím souvisící množství spojek a předložek;
- c) nepřítomnost gramatického rodu;
- d) přivlastňování se vyjadřuje zvláštním slovem;
- e) tendence k jednoslabičnosti slov;
- f) není tendence vytvořit slova odvozováním a skládáním;
- g) nerozlišují se adjektivum a adverbium (formálně);
- h) stupňování adjektiv se děje pomocí zvláštních slov.

Pro ilustraci základních rysů izolace uvedeme několik příkladů z angličtiny, jakožto prototypického jazyka izolačního:

- anglické podstatné jméno *a book (kniha)* se nemění podle funkce ve větě:

1. *There is a book on the table.* 2. *I have got a book.* 3. *I payed 12 dollars for this book.*

- anglické sloveso *to do (dělat)* se časuje následujícím způsobem:

I do, you (sg.) do, he/she does, we do, you (pl.) do, they do.

- pokud jde o stupňování, provádí se v angličtině dvojím způsobem: jednak izolačně, např. *difficult (těžký), more difficult (těžší), the most difficult (nejtěžší)*, jednak sufixací, např. *tall (vysoký/dlouhý), taller (vyšší/delší), the tallest (nejvyšší/nejdelší)*.

Kromě angličtiny se mezi izolační jazyky řadí také francouzština, rumunština, vietnamština, čínština a další jazyky.

2.1.2 Typ aglutinační

Akademický slovník cizích slov (J. Kraus a kol., 2005, s. 28) vymezuje význam slova aglutinace takto: „*tvoření slov a jejich tvarů připojováním jasně*

odlišitelných přípon“. Samotné anglické slovo *agglutinate* znamená *přilepovat* nebo *stmelit*. Pojmenování aglutinační tedy odkazuje na „*přilepování*“ prefixů a sufixů ke kořenu slova, a tím přidávání nových gramatických kategorií k danému kořenu. Nejedná se o tvoření nových slov, nýbrž o tvoření nových tvarů téhož slova. Pro aglutinační typ je příznačné, že co gramatická kategorie, to určitá koncovka. Každá přípona tedy nese pouze jednu gramatickou kategorii, a čím více kategorií chceme vyjádřit, tím delší je slovo. Skaličkův příklad z turečtiny (1951, s. 31) je následující: slovo *ev* (*dům*) má v singuláru pádové koncovky *-in* (gen.), *-e* (dat.), *-i* (ak.), *-de* (lok.), *-den* (abl.).

Tyto pádové koncovky zůstávají stejné v plurálu, který jako samostatná gramatická kategorie vyžaduje zvláštní koncovku *-ler*, která se přidává opět ke konci slova. Uveďme ještě další příklad stejného slova, ale tentokrát v genitivu: *ev-im* (*můj dům*), *ev-ler-im-in* (*mých domů*), *ev-ler-im-iz-in* (*našich domů*). Takže slovo *ev* (*dům*) se rozrůstá do podoby *evlerimizin* (*našich domů*).

Z výše uvedeného plynou dva podstatné rysy: jednak velké množství koncovek připojujících se ke kořenu nebo ke kmeni, jednak to, že pád a číslo se vyjadřují zvláštními morfémy, kde jeden morfém má vždy jen jednu jedinou funkci.

Kromě toho uvádí autorky L. Zimová a I. Balkó (2005, s. 8) následující rysy:

- a) absence gramatického rodu;
- b) velké množství záložek a postpozic: např. fin. *talo* (*dům*) – *talossa* (*v domě*);
- c) postponované jsou i přivlastňovací morfémy, např. maď. *ház* – *házam*;
- d) jediný typ časování;
- e) není shoda v přívlastku: maď. *nagy ház* – *nagy házak*;

f) ve slovotvorbě se hodně uplatňuje odvozování.

Mezi aglutinační jazyky patří např. jazyky turkické (turečtina, ázerbájdžánština, tatarština a další) a ugrofinské (maďarština, finština, estonština a další), ale také perština, arménština a některé již vymřelé jazyky jako sumerština a tocharština.

2.1.3 Typ polysyntetický

Polysyntetické jazyky bychom mohli charakterizovat slovy Nového akademického slovníku cizích slov jako „*typ jazyka vyjadřující syntaktické vztahy spojováním lexikálních morfémů ve fonetické celky, slova*“ (2005, s. 638). Sám V. Skalička nepodává jasnou charakteristiku tohoto typu. Na začátku svého výkladu pouze uvádí, že se tento jazykový typ nachází převážně ve východní Asii. S polysyntetickými rysy se setkáváme v jazycích, jako je čínština, siamština, japonština a korejština. V. Skalička (1951, s. 53) dále zmiňuje základní vlastnosti těchto jazyků:

- a) „*Slova se neskloňují a nečasují, v tom je typ polysyntetický dále než typ izolací.*“ V souvislosti s tím zdůrazňuje, že slovesa jsou v tomto ohledu zvláště nápadná, např. sloveso *co*^{4 1} může znamenat jak *sedět*, tak *sedím*, *sedíš*, *sedíme*, *seděl jsem*, *budu sedět* atd.
- b) „*Slov nějakého určitého významu se užívá ve významu slov formálních, předložek a spojek: cia*⁴ *znamená ‚existovat‘, ale také předložku ‚v‘, c'ung*² *znamená ‚následovat‘, ale také předložku ‚od‘.*“ (V. Skalička, 1951, s. 54).
- c) Numerativa² jsou podle V. Skaličky rovněž velmi důležitým rysem. Jsou to „*slova, která spojují číslovky se substantivy. Čínsky neříkáme totiž např. ‚tři knihy‘, ale tři svazek kniha, ‚san pen šu‘.*“ (1951, s. 54). Akademický

¹ Čísla nad slovy označují typy tónů, 4 znamená tón klesavý, 2 tón vysoký

² F. Čermák (2010, s. 167) je rovněž uvádí jako klasifikátory

slovník cizích slov (J. Kraus a kol., 2004, s. 562) definuje tento typ slovních druhů jako „*slovní druh udávající obecnou významovou povahu užitého následujícího substantiva, nutný při počítání, spojování s číslovkou, klasifikátor*“.

- d) Základní vlastností polysyntetického jazykového typu jsou jednoznačně kompozita. Tento rys jsme zdůraznili na začátku definic ze slovníku cizích slov. Je potřeba se u tohoto významného rysu zastavit a osvětlit si význam slova kompozice.

Kompozice, jejímž výsledkem jsou tzv. kompozita, je známá z české slovo tvorby jako skládání. Je jedním ze dvou hlavních pilířů (spolu s derivací) tvoření slov v češtině, i když je pro nás jistě méně významná než derivace. Při kompozici se spojují dva nebo více slovních základů do jedné lexikální jednotky. „*Do utvořeného slova vstupuje více než jedno autosémantické slovo základové...výsledkem je složenina: vést vodu → vodovod, rychlý jako blesk → bleskurychlý.*“ (Encyklopedický slovník češtiny, 2002, s. 391).

Kromě jazyků východoasijských uvádí V. Skalička také němčinu (která sem patří ovšem pouze svojí slovo tvorbou) a další germánské jazyky. Rysy polysyntetické se rovněž projevují v některých ugrofinských jazycích např. v maďarštině a finštině.

2.1.4 Typ flektivní

Flexe neboli ohýbání označuje změny zasahující do jedné části slova (počáteční/koncové části). Takové změny je nutno chápat jako způsob vyjadřování různých gramatických kategorií, a tedy i rozmanitých funkcí daného slova a jeho vztahu k dalším členům sdělení nebo výpovědi. Ohýbání ve flektivních jazycích, mezi které patří i čeština, zahrnuje jak deklinaci, tak konjugaci. Pomocí koncovek můžeme u podstatných jmen, přídavných jmen, zájmen atd.

vyjádřit morfologické kategorie číslo, rod, pád. U sloves díky těmto koncovkám rozeznáváme kategorie čísla, osoby, času a způsobu.

V. Skalička (1951, s. 39) zdůrazňuje podstatný rozdíl, kterým se tyto jazyky odlišují od jazyků aglutinačních, v nichž platí princip „*co afix to jedna gramatická kategorie*“. „*Typ flexivní se vyznačuje, jak jsme si již řekli, hromaděním významů v jedné části slova*“. Ve flektivních jazycích může být koncovka nositelkou více gramatických kategorií. U takových jazyků nejde o hromaděním afixů. Čeština by nám mohla být nejdostupnějším příkladem onoho typu. U slova *dobrý* hraje koncové *-ý* důležitou roli tím, že je nositelem kategorií čísla, pádu, rodu, a pomocí této koncovky dokonce dokážeme většinou poznat, o který slovní druh se jedná.

V. Skalička (1951, s. 39-49) demonstruje vlastnosti flektivních jazyků na příkladech z latiny, jednoho z neznámějších jazyků tohoto typu vůbec. V následujících řádcích se pokusíme podtrhnout několik základních rysů podstatného jména, přídavného jména, číslovek, zájmen a sloves ve flektivní latině a obecně v dalších jazycích tohoto typu.

1) Podstatná jména

U podstatných jmen lze pozorovat mj. následující rysy:

- a) Podstatná jména se vyznačují tím, že mají pádové koncovky, které mají i význam číselný. Příklad: latinské slovo *femina* má v nominativu koncovku *-a*, které má rovněž význam jednotného čísla, a v nominativu plurálu má stejné slovo koncovku *-ae* tedy *feminae*. Stejným principem funguje toto slovo v dalších pádech.
- b) První pád má ve flektivních jazycích svoji koncovku. Ta chybí např. v případech jazyků aglutinačních. Slova jako *trap-s*, *verb-um*, *serv-us* mají koncovky pro nominativ. Ne jinak je tomu v češtině (*měst-o*, *žen-a*). O češtině viz níže.

- c) Rozlišování rodu je další vlastností flektivních jazyků. Jak čeština, tak latina má rody tři. Izolační a aglutinační jazyky obvykle rody nemají. „*Doménou rodů jsou jazyky flexivní*“ (V. Skalička, 1951, s. 41).
- d) V. Skalička (1951, s. 41) uvádí jako flektivní rys právě to, že koncovka podstatného jména je skutečnou koncovkou tím, že ukončuje slovo a tím, že po ní nesmí následovat další koncovka. Tímto vysvětluje, že se význam posesivity nebo přivlastňování posesivním zájmenem vyjadřuje zvláštním slovem, které stojí mimo dané podstatné jméno. Neznamená to však, že by existence posesivních zájmen v této podobě byla rys čistě flektivní. Jazyky izolační takový typ přivlastňování znají zcela běžně. V. Skaličkovi zde jde především o vymezení rozdílu mezi jazyky flektivními a aglutinačními. „*V turečtině na to stačí jedno slovo: ev-im, můj dům... V latině jsou dvě slova amicus meus, domus mea, můj přítel, můj dům. Je to přirozené. Koncovka ve flexivním typu - u podstatného jména koncovka pádu a čísla - je skutečnou koncovkou, ukončuje slovo a nepřipouští ve slově další koncovku*“.
- e) Jazyky flektivní se vyznačují také tzv. synonymií a homonymií koncovek. Synonymií koncovek rozumíme jev, kdy různá slova v různých pádech mají stejnou koncovku. I na úrovni jednoho paradigmatu nebo jednoho slova nesou význam stejného čísla (plurál nebo singulár) různé koncovky. A tak dané koncovky spojuje vztah synonymní např. latinská slova *serv-i, trap-is*. Funguje to i opačně, totiž že různé pády se mohou vyjádřit stejnou koncovkou, a tak daná koncovka je homonymní, tedy znamená odlišné věci v různých situacích nebo u různých typů slov. Např. latinská koncovka *-um*, která je ve slově *serv-um* koncovkou 4. pádu sg., ve slově *trab-um* koncovkou 2. pádu pl.

2) Přídavná jména

U přídavných jmen lze pozorovat mimo jiné následující rysy:

- 1) Přídavná jména se ve flektivních jazycích chovají do velké míry podobně jako jména podstatná. Zmínili jsme se o tom, že podstatnou vlastností flektivního jazyka je rozlišení druhů slov podle koncovek. A čím výrazněji se tento rys uplatňuje, tím je jazyk flektivnější. Na úrovni slovníkového tvaru můžeme v češtině rozeznat adjektivum od substantiva díky koncovce, zatímco v některých flektivních jazycích nikoliv. Latina patří mezi jazyky, kde není formální rozdíl mezi podstatným a přídavným jménem. Tato skutečnost se odráží na rovině paradigmat, kde mají adjektiva jiné typy koncovek, resp. se jinak skloňují, zatímco latina má pro adjektiva i substantiva tytéž koncovky. Jak tedy V. Skalička (1951, s. 44) správně uvádí: „*čeština je výrazněji flexivní než latina, protože má zvláštní deklinaci přídavných jmen*“. Nutno podotknout, že čeština obecně směřovala v průběhu svého vývoje k větší flektivnosti. Je to zřejmé, nahlédneme-li do historické mluvnické češtiny. Příklad, kdy se latinské adjektivum *bonus* skloňuje *bona, bonum* atd. čili jmenně, byl běžným případem ve staré češtině. Dnes jsme však svědky opačné tendence, a sice deflektivizace.
- 2) Další rys týkající se adjektiv je tzv. shoda s řídicím podstatným jménem v pádě, čísle a v rodě. Adjektivum se tedy chová plně jako podstatné jméno, a tak se může relativně volně stavět dál od substantiva, ke kterému patří (tamtéž, s. 44-45).
- 3) Zájmena

U zájmen lze pozorovat mj. následující rysy:

- a) Za podstatný rys jazyků flektivních můžeme považovat omezenou roli osobních jmen ve funkci podmětu. Vzhledem ke flexi sloves (konjugaci), kde nese koncovka gramatické významy podmětu, nemusí se uvádět osobní zájmeno. Tvar slovesa stačí pro vyjádření jak informace o ději, tak informace o subjektu. V. Skalička (1951, s. 45-46) zdůrazňuje tento fakt slovy:

„z osobních zájmen odpadají z velké části zájmena podmětu, protože je podmět vyjádřen příponou“.

- b) Osobní zájmena mají ve flektivních jazycích zcela jiné skloňování. Zájmenná deklinace v češtině nebo v latině se úplně liší od adjektivní i od jmenné.
- c) Vyjádření posesivity neprobíhá formou sufixace jako v jazycích aglutinačních, nýbrž samostatným zájmenem přivlastňovacím. V tomto rysu se flektivní jazyky shodují s jazyky izolačními. *„Přivlastňování se vyjadřuje zvláštním slovem, neboť podstatná jména připouštějí jen přípony pádu a čísla.“* (tamtéž, s. 46)

4) Číslovky

Kongruence neboli shoda je příznačným rysem nejen adjektiv u podstatných jmen, ale i číslovek u počítaného předmětu, kterým jsou zpravidla také jména podstatná. Číslovky se tedy z velké části také deklinují. Čeština je v tomto opět výraznější než latina, ve které se skloňuje jen několik číslovek např. *unus, una, unum, duo, duae, duo, tres, tria* (tamtéž, s. 45).

5) Slovesa

Jestli jsme si u jmen podstatných, přídavných a u zájmen byli jistí faktem flektivnosti, u sloves to nemusí být tak jednoduché. Zatímco jména nepřipouštěla rozšiřování rozsahu slova o víc než jednu koncovku, která je obvykle nositelkou několika gramatických kategorií (rod, číslo a pád), u slovesa nemůžeme předpokládat stejnou tendenci zejména kvůli hojnosti gramatických kategorií toho slovního druhu. Kategorie, které u sloves rozlišujeme, jsou do velké míry odlišné a je jich přece jenom více, než je tomu u jmen.

Zde uvedeme alespoň ukázkou z latiny, konkrétně ze způsobu oznamovacího, kde jde především o čistou flexi bez náznaků jiných jazykových typů.

Příklad:

sloveso *carp-o* (*trhám*) (tamtéž, s. 46)

Carp-o *trhám* *carp-imus* *trháme*

Carp-is *trháš* *carp-itis* *trháte*

Carp-it *trhá* *carp-unt* *trhají*

Každá z těchto přípon nese údaje o podmětu (o osobě a čísle), o času (přítomném) a o způsobu (oznamovacím). Je to tedy podobná tendence jako u jmen, kde je pádová koncovka nositelkou dalších gramatických kategorií, nikoli jen pádu. Je to obecný rys jazyků flektivních.

Kromě latiny a češtiny se k flektivním jazykům řadí většina jazyků slovanských (s výjimkou bulharštiny). Dále o flexi substantiv v češtině (a okrajově o adjektivech, zájmenech a číslovkách) ve zvláštní části (viz Čeština a její typologická charakteristika).

2.1.5 Typ introflektivní

Introflexe neboli vnitřní ohýbání je, jak prozrazuje pojem, druh flexe, který zasahuje do vnitřní části slova, tedy do kořene. Podle Nového slovníku cizích slov jsou introflektivní jazyky takové, které vyjadřují gramatické kategorie hláskovými obměnami uvnitř slov.

S introflexí se setkáváme v různých jazycích, i když v menší míře. Najdeme ji i v češtině, např. u slov jako *křest*, jehož kořen se obměňuje v *křt-* (gen. *křtu*, instr. *křtem*). I různá krácení dlouhých samohlásek uvnitř slov při deklinaci jsou svým způsobem introflexí. Také němčina zná introflexi, např. při tvorbě plurálu různých substantiv: *Bruder* - *Brüder*. Podle V. Skaličky (1951, s. 50) jde i v případě vnitřní flexe o hromadění významů: „*introflexivní typ ... se vyznačuje tím, že hromadění významů se týká kořene slova: slovo Brüder znamená najednou dvě věci: bratr a množné číslo. Obě tyto funkce se kumulují v kořeni.*“.

I jazyky izolační znají tento typ flexe, např. anglické podstatné jméno *men* je plurálem substantiva *man*. Rovněž na úrovni sloves se jedná o známý jev v angličtině, němčině i dalších izolačních jazycích, např. něm. *wir trinken – wir tranken*, ang. *I drink – I drank*.

Kromě jazyků, ve kterých se tento jev vyskytuje okrajově, existují jazyky, pro něž je tento rys dominantní. Jsou to jazyky semito-hamitské neboli afroasijské, např.: arabština, hebrejštiny, berberština a maltština, která se ovšem vyvinula z arabštiny. „*Nejsilnější je v semitských jazycích, kde prostupuje celým jazykovým systémem*“ (tamtéž, s. 50). Podívejme se na několik příkladů z hebrejštiny. Sloveso *K-a-T-a-V* (*napsal*), *K-o-T-e-B* (*píše, píšící*) a *KT-i-V-ah* (*psaní*). Sloveso se v semitských jazycích skládá většinou ze tří radikálů, mezi které se vkládají samohlásky a obměnou samohlásek uvnitř kořene se mění jak věcný význam slova, tak významy gramatické. Na tomto principu funguje introflexe v hebrejštině a arabštině, tedy v prototypch jazyků introfektivních. Na uvedeném příkladu z hebrejštiny je dobře vidět, že radikály *K-T-V* tvoří kořen, ke kterému se přidávají různé samohlásky (vokalizace), a tím vznikají různá příbuzná slova. Významy se často vytváří v souhře vnitřní a vnější flexe nebo introflexe a aglutinace, jak si ukážeme na typu arabštiny níže.

2.2 Čeština a její typologická charakteristika

V této části se pokusíme zdůraznit základní rysy deklinace substantiv v češtině. Na několika vybraných vzorech budeme demonstrovat místa obtíží spojených s osvojováním deklinačních paradigmat a zároveň se pokusíme osvětlit rysy, které by mohly naopak napomoci jejich rychlejšímu osvojování.

Již na několika místech jsme zmínili onen základní flektivní rys, a sice rys ohýbání. Aby rozdíl mezi flektivními jazyky a jazyky aglutinačními byl v tomto ohledu jasný, museli jsme zdůraznit fakt, že v případě jazyků flektivních jde o poměr co morfém, to několik gramatických kategorií. Přípona nebo

koncovka je tedy nositelkou různých gramatických významů současně. S tímto rysem souvisí i to, že se ke slovu nepřičítá více než jen jedna koncovka. „Podstatné jméno má v češtině koncovku, v jednom slově jednu, nikdy více ani méně.“ (V. Skalička, 1951, s. 56)

2.2.1 Deklinace substantiv

Na následujících řádcích se pokusíme o demonstraci hlavních rysů české flexe na příkladech z českého deklinačního systému.

Jako první příklad uvedeme skloňování substantiv *pán*, *žena* a *město* ve všech sedmi pádech a také v obou číslech. Tyto tři základní vzory jsou podle nás prototypickými reprezentanty tří gramatických rodů. Právě na nich si můžeme ukázat charakteristiku skloňování substantiv v češtině. Naším cílem však není učebnicové pojednání o deklinačních paradigmatech, nýbrž pouze podtrhnutí toho základního, čím se česká deklinace vyznačuje.

Tabulka 1 - Deklinační paradigmata vzorů *pán*, *žena* a *město*

vzor/číslo pád	pán		žena		město	
	sg.	pl.	sg.	pl.	sg.	pl.
1.	<i>pán</i>	<i>páni/ové</i>	<i>žena</i>	<i>ženy</i>	<i>město</i>	<i>města</i>
2.	<i>pána</i>	<i>pánů</i>	<i>ženy</i>	<i>žen</i>	<i>města</i>	<i>měst</i>
3.	<i>pánu/ovi</i>	<i>pánům</i>	<i>ženě</i>	<i>ženám</i>	<i>městu</i>	<i>městům</i>
4.	<i>pána</i>	<i>pány</i>	<i>ženu</i>	<i>ženy</i>	<i>město</i>	<i>města</i>
5.	<i>pane</i>	<i>páni/ové</i>	<i>ženo</i>	<i>ženy</i>	<i>město</i>	<i>města</i>
6.	<i>pánu/ovi</i>	<i>pánech</i>	<i>ženě</i>	<i>ženách</i>	<i>městě</i>	<i>městech</i>

7.	<i>pánem</i>	<i>pány</i>	<i>ženou</i>	<i>ženami</i>	<i>městem</i>	<i>městy</i>
----	--------------	-------------	--------------	---------------	---------------	--------------

Vybrané tři vzory považujeme za reprezentativní, a mohli bychom na nich demonstrovat následující poznámky:

- a) Každá koncovka včetně koncovky nominativu singuláru má pádovou a číselnou funkci. Dokonce i tvar *žen*, který se nám na první pohled zdá být bez koncovky, má koncovku, kterou bychom označovali jako nulovou. (V. Skalická, 1951, s. 56). Nulová koncovka není v češtině výjimkou, spíše naopak. Setkáváme se s ní u velkého počtu podstatných jmen jakéhokoliv rodu, i když její ne/existence souvisí se dvěma pády, a to nominativem a akuzativem v singuláru některých typů substantiv mužského rodu a genitivem v plurálu rodu ženského.
- b) Synonymie a homonymie koncovek. V prvním případě se jedná o to, že odlišné koncovky jsou nositelkami stejného pádu u různých typů slov. Ve druhém případě figuruje stejná koncovka pro vyjádření odlišných gramatických významů, tedy různých pádů a čísel. Příklady z uvedených deklinací:
 - Pro synonymii: u vzorů *pán*, *žena*, *město* vidíme, že tři rozdílné koncovky (*nulová koncovka*, *-a*, *-o*) vyjadřují první pád jednotného čísla. U aglutinačních jazyků, jak jsme si všimli výše, jedna koncovka zachycuje všechny pády u všech typů substantiv. Čeština se tedy vyznačuje hojností koncovek, zatímco v aglutinačních jazycích se vždy přidává jedna koncovka, která nenese víc než jednu funkci. Odráží se to mj. v délce slov. Čím víc gramatických kategorií je třeba vyjádřit, tím delší je (např.) turecké slovo, což v případě češtiny neplatí.
 - Pro homonymii: u tvaru *ženy*, kde koncovka *-y* má někdy význam nominativu, jindy je koncovkou akuzativní nebo vokativní. Ve tvaru *pána* vidíme, že *-a* může fungovat jako koncovka genitivní, jindy jako akuzativní. Tento

rys platí i na úrovni odlišných typů substantiv např. nulová koncovka ve tvaru *pán* a ve tvaru *žen* má dvě odlišné pádové funkce, nebo přípona *-u* ve tvaru *ženu* a tvaru *pánu* nebo *městu*. V. Skalička (1951, s. 59-60) si také všímá ve svém rozboru typů podstatných jmen, že „*je tu synonymie a homonymie bohatá. Je tu dokonce bohatší, než kdekoliv na světě, mnohem bohatší, než v příbuzných jazycích slovanských.*“.

- c) V. Skalička (1951, s. 57) si v rámci zmíněné homonymie všímá toho, že se často shodují tvary nominativu a akuzativu. Takový jev dokonce označuje jako rys izolační (popř. aglutinační) v deklinačním systému flektivní češtiny. Tento rys je v češtině opravdu nápadný. Skoro u všech vzorů platí shoda mezi 1. a 4. pádem, a to s výjimkou vzorů *žena* a *růže* v sg., a životných maskulin (kromě vzoru *soudce*) v obou číslech.

Mohlo by se zdát, že totožnost tvarů pro nominativ a akuzativ by mohla být překážkou pro dorozumění, a to obzvlášť ve větách typu podmět + sloveso (s akuzativní valencí) + předmět. Avšak flektivní systém češtiny je vytvořen souhrou několika elementů, které hrají ve prospěch plynulého porozumění. Kromě pádových tvarů ještě existuje kongruence mezi slovesem a podmětem, což do velké míry brání možnosti onoho nedorozumění. Je také třeba všimnout si toho, že většina podstatných jmen, u kterých platí totožnost tvarů v 1. a 4. pádě, je neživotná, a to ať jsou to maskulina (všechna), feminina (většina) nebo neutra (téměř všechna). Nelze předpokládat, že by neživé věci figurovaly často jako podměty. (V. Skalička, 1951, s. 58)

2.3 Arabština a její typologická charakteristika

Arabština je definována V. Skaličkou jako jazyk introflektivní, zatímco K. Petráček (1977, s. 14) ji ve své práci o jejím gramatickém systému označuje jako jazyk flektivní, řadí tedy arabštinu do stejného typu spolu s češtinou. „*Spišovná arabština je všeobecně pokládána za jazyk flexivní, tzn. za jazyk, v jehož*

příponách se hromadí řada funkcí, a to za jazyk, který flexi realizuje do značné míry pomocí vnitřních změn. Je proto nazývána jazykem introflexivním. Vnější flexe však přece jen převládá.“. Arabští lingvisté znají arabštinu jako jazyk flektující, používají tedy označení, které je obsažnější a širší. Sám V. Skalička (1951, s. 50) si všiml příbuznosti obou typů a principu záměny morfémů ne-soucích gramatické významy: „Pro tuto určitou příbuznost byly oba typy považovány za jeden. Velmi často se mluví o jazycích flektujících.“.

V této části se pokusíme odpovědět na otázky, jaký je skutečně typ arabštiny a který druh flexe v ní převládá. Máme-li řadit arabštinu do typu s vnitřní flexí podle Skaličkova pojetí, nebo je-li správnější brát v úvahu flexi vnější. Za tímto účelem budeme pojednávat o hlavních rysech arabského morfologického systému, a to ilustrací fungování deklinačních a opět se zaměřením na deklinaci podstatných jmen. Proto je zapotřebí se blíže seznámit s hlavními gramatickými kategoriemi spjatými se substantivy v arabštině.

Pojednání se tedy bude týkat kategorií rodu, čísla, pádu, determinace.

2.3.1 Kategorie gramatického rodu

V arabštině se rozlišují dva protiklady, pokud jde o tuto významnou kategorii, a sice protiklad přirozeného rodu a rodu formálního.

U přirozeného rodu je východiskem určení reálné přirozené označení bytostí a vlastností s nimi spojených. U slova *umm-u-n*³ (č. *matka*) neexistuje formální prostředek, kterým bychom určili rod. Roli tu hraje pouze sémantika. V takových případech se slova ženského rodu kříží po formální stránce se slovy rodu mužského (srov. slovo *ab-u-n*, č. *otec*).

³ Ve slově *umm-u-n* je první část slova jeho základ s věcným významem, další část *-u-* je pádová koncovka nominativní, třetí část *-n* je tzv. nunace, přípona pro indeterminaci. O realizaci všech těchto kategorií pojednáváme dále.

Pokud jde o druhý protiklad, ženský rod se odlišuje od rodu mužského formálně existencí konkrétních morfémů, z nichž nejčastější je morfém *-at-*, jehož přítomnost (a přítomnost dalších méně častých⁴) je příznakem rodu ženského. Mužský rod je tedy tvar neoznačený.

Ve shodě s češtinou platí i pro arabštinu, že jsou často rodem ženským označovány skutečnosti, jevy atd., u kterých chybí sexuální motivace (K. Petráček, 1977, s. 116). Např. *madras-at-u-n* (škola), také *sajjid-at-u-n* (paní). Někdy však má jméno mužského rodu přirozeného morf pro rod ženský, ačkoli to není běžný případ, např. *chalíf-at-u-n* (chalífa).

Jelikož kategorie gramatického rodu se týká jak substantiv, tak adjektiv, možnost tvoření adjektiv ženského rodu přechylováním se nabízí opět morfem *-at-*, srov. *kabír-u-n* (velký) > *kabír-at-u-n* (velká). V arabštině najdeme také adjektiva, která jsou ženského rodu pouze přirozeně, formou však nic o rodu ženském nevypovídají např. *hámil-u-n*⁵ (těhotná).

Substantiva obourodová bez formálního označení rodu najdeme v arabštině velmi zřídka, např. *chamr-u-n* (víno).

V rámci gramatického rodu rozlišuje arabština tzv. jméno osobní (mužské n. ženské) a neosobní (mužské n. ženské). Za osobní jsou považována substantiva označující lidi, za neosobní potom všechna ostatní. Kategorie ne/osobnosti se projevuje na různých rovinách systému a především v případě množného čísla, kde se neosobní plurály chovají jako jména ženského rodu v singuláru. Projevuje se to mj. kongruencí mezi jménem a slovesem nebo adjektivem.

⁴ Kromě tohoto velmi častého morfu má arabština jako znak ženského rodu např. morfem *-á u* (*hamrá u*, č. červená), a *-á* (*kaslá*, č. líná).

⁵ Adjektivum *hámil-u-n* má další význam *nesoucí*, s tímto významem je formální rodové rozlišení zachováno srov. *hámil-u-n* (m.) – *hámil-at-u-n* (f.)

2.3.2 Kategorie gramatického čísla

Gramatické číslo se v arabštině uplatňuje u jména (podstatného a přídavného), slovesa a u zájmena. Omezíme svoje pojednání pouze na první dva slovní druhy a podíváme se, jak se u nich tato kategorie projevuje.

Kromě čísla jednotného má arabština další dvě čísla, a sice číslo dvojné a číslo množné⁶. Pro jejich tvoření od slov mužského rodu slouží v arabštině dva morfémy. Každý z těchto dvou morfémů má však formu krátkou⁷ (dvojně má -á, množné -ú) a formu delší (dvojně má -áni, množné -úna), např. *kitábá/kitábáni* (dvě knihy), *muslimú/muslimúna* (muslimové). Pro slova rodu ženského platí opět morfém -atá/-atáni pro duál, a morfém -átun pro množné číslo, např. *sajjid-atá/sajjid-atáni* (dvě ženy), *sajjid-át-u/sajjid-át-u-n*. Jsou to ovšem tzv. vnější morfemy pro tvoření čísla, pro plurál platí také jiný systém tvoření, a sice vnitřní systém spjatý s introflexí arabského jazyka.

Tak zvané vnitřní tvoření čísla je tedy záležitostí plurálu ženského a mužského rodu. Takovému druhu čísla množného se také říká lomený plurál, je, jak bylo naznačeno, tvořen změnami uvnitř kmene a někdy i pomocí předpon a přípon. Místo morfémů se pro získání takového plurálu používají konkrétní formy, které jsou málokdy motivované. Učebnice *Moderní spisovná arabština* (F. Ondráš, J. Oliverius, 2007, s. 40-41) uvádí až 12 forem, pomocí kterých se lomený plurál tvoří. Pro ilustraci uvádíme následující příklady: 1. *KuTuB-u-n* (*madín-at-u-n>mudun-u-n*, č. město>města) 2. *KiTÁB-u-n* (*radžul-u-n>ridžál-u-n*, č. muž>muži) 3. *KuTúB-u-n* (*bajt-u-n>bujút-u-n*, č. dům>domy) 4. *KuTTÁB-u-n* (*tálib-u-n>tulláb-u-n*, č. student>studenti).

⁶ K vytvoření množného čísla v arabštině slouží kromě zde zmíněného prostředku i další způsob, tzv. lomený plurál, např. *KiTÁB-u-n* - *KuTuB-u-n* (o tom viz dále).

⁷ Krátká forma duálu a plurálu se pro oba rody používá v některých spojeních typu spojení genitivního, např. *kitábá Muhammadi* (č. *Mohammadovy dvě knihy*) / *muslimú al balqáni* (*Muslimové Balkánu*).

2.3.3 Determinace a indeterminace

Na rozdíl od češtiny má arabština určitý a neurčitý člen⁸. Pro arabštinu tedy platí dichotomie determinace - indeterminace. Jako určitý člen funguje tvar *al-*, který je neměnný (na rozdíl např. od němčiny) a který stojí před determinovaným slovem (obvykle apelativum). Např. *al-kitáb-u* (*tato kniha*). Determinaci dále přijímají adjektiva, zájmena a číslovky. Např. *al-kabír-u* (*ten velký*), *al-la-tí* (*kteřá*), *al-sitt-at-u* (*těch šest*). Determinují se dále i jedinečná jména jako *al šams-u* (*slunce*). Propria se vyskytují někdy jako determinovaná, jindy jako nedeterminovaná. Ve všech případech jsou však považována za determinovaná.

Znakem indeterminace je tzv. nunace. Jedná se o koncovku *-n*, která se přidává zcela na konec indeterminovaného slova, tedy po všech morfémech gramatických. Např. *bajt-u-n* (*dům*), *sajjid-at-u-n* (*paní*). Některá jména vlastní mají nunaci, přesto jsou považována logicky za determinovaná, např. *muhammad-u-n* (osobní jméno), a naopak jsou taková substantiva, která nemohou mít neurčitý člen a jsou přitom neurčitá (pokud ovšem nemají člen *al-*). Takovým případem jsou některá tzv. diptota např. *asfar-u* (*žlutý*).

2.3.4 Kategorie pádu (pádový systém arabštiny)

Pády v arabštině jsou tři. Česká arabistika je tradičně označuje za 1., 2. a 4. pád. Označuje je tedy čísla jim odpovídajících pádů v latinském pádovém systému. Jedná se totiž o tři hlavní funkce pádových koncovek, a sice nominativ, genitiv a akuzativ. Systém tří koncovek zahrnuje víceméně veškeré funkce, které jsou zachycovány velkým počtem tvarů v češtině.

V následujícím přehledu se tedy podíváme na několik základních příkladů, na nichž budeme ve stručnosti prezentovat systém pádů v arabštině. Naším

⁸ F. Čermák (2010, s. 183) mluví o členu jako o určitém druhu determinativ, považuje jej v jistém slova smyslu za zvláštní slovní druh, který existuje v některých jazycích.

cílem není vyložit celý složitý systém, ale jen běžnými příklady tento systém přiblížit.

Podstatné jméno mužského rodu neosobního *bajtun* (*dům*):

Tabulka 2 - Deklinační paradigmata sub. muž. rodu neosob. bajt-u-n

	sg.	duál	pl.
nom.	<i>bajt-u-n</i>	<i>bajt-áni</i>	<i>bujút-u-n</i>
gen.	<i>bajt-i-n</i>	<i>bajt-ajni</i>	<i>bujút-i-n</i>
akuz.	<i>bajt-a-n</i>	<i>bajt-ajni</i>	<i>bujút-a-n</i>

Podstatné jméno mužského rodu osobního *muslimun* (*muslim*):

Tabulka 3 - Deklinační paradigmata sub. muž. rodu osob. muslim-u-n

	sg.	duál	pl.
nom.	<i>muslim-u-n</i>	<i>muslim-áni</i>	<i>muslim-ú-na</i>
gen.	<i>muslim-i-n</i>	<i>muslim-ajni</i>	<i>muslim-í-na</i>
akuz.	<i>muslim-a-n</i>	<i>muslim-ajni</i>	<i>muslim-í-na</i>

Podstatné jméno ženského rodu neosobního *madrasiatun* (*škola*):

Tabulka 4 - Deklinační paradig. sub. žen. rodu neosob. madras-at-u-n

	sg.	duál	pl.
nom.	<i>madras-at-u-n</i>	<i>madras-at-áni</i>	<i>madáris-u</i>
gen.	<i>madras-at-i-n</i>	<i>madras-at-ajni</i>	<i>madáris-a</i>

akuz.	<i>madras-at-a-n</i>	<i>madras-at-ajni</i>	<i>madáris-a</i>
-------	----------------------	-----------------------	------------------

Podstatné jméno ženského rodu osobního *sajjidatun* (paní):

Tabulka 5 - Deklinační paradig. sub. žen. rodu osob. sajjid-at-u-n

	sg.	duál	pl.
nom.	<i>sajjid-at-u-n</i>	<i>sajjid-at-áni</i>	<i>sajjid-át-un</i>
gen.	<i>sajjid-at-i-n</i>	<i>sajjid-at-ajni</i>	<i>sajjid-át-i-n</i>
akuz.	<i>sajjid-at-a-n</i>	<i>sajjid-at-ajni</i>	<i>sajjid-át-i-n</i>

Na základě uvedených příkladů si můžeme všimnout následujícího:

- a) pro ilustraci paradigmat arabštiny jsme vybrali tato slova:
 - 1) Podstatné jméno *bajt-u-n*>*bajt-áni*>*bujút-u-n*, které je v sg. rodu mužského neosobního, má lomený plurál a chová se tedy v kombinaci s jinými slovy jako sg. ženského rodu.
 - 2) Podstatné jméno *muslim-u-n*>*muslim-áni*>*muslim-úna*, které je mužského rodu osobního s plurálem vnějším.
 - 3) Podstatné jméno *madras-at-u-n*>*madras-u-n*>*madáris-u-n*, které je rodu ženského, má lomený plurál a jedná se navíc o tzv. diptotum (viz níže).
 - 4) Podstatné jméno *sajjid-at-u-n*>*sajjid-atáni*>*sajjd-át-u*, které je ženského rodu osobního s plurálem vnějším.
- b) Jména v arabštině bychom podle počtu pádových morfémů mohli dělit do dvou skupin:
 - 1) První skupina je skupina jmen dvojevýchodných. Nazývají se diptota⁹. Tato jména mají pouze dva pádové afixy, a to *-u* pro nominativ, a *-a* pro genitiv

⁹ Kromě uvedeného příkladu má dvě koncovky v sg. několik typů jmen (podstatných a přídavných) jako např. jména označující barvy a tělesné vady (*asfar-u/a/a*, č. žlutý)

a akuzativ. K tomuto typu patří, jak výše naznačeno, slovo *madáris-u*. Tvar *madras-at-u-n* nepatří do skupiny diptot, jedná se o slovo trojvýchodné (viz dále). Za dvojvýchodná lze považovat i jména ženského rodu s plurálem vnějším, která mají také pouze dvě koncovky, a to *-átun* a *-átin* (viz výše tabulku s příkladem *sajjid-át-u-n*). Analogicky se chovají jména mužská osobní s plurálem vnějším, kde má tento typ plurálu koncovky *-úna* (pro nom.) a *-ína* (pro gen. a akuz.) (viz výše tabulku s příkladem *muslim-úna*). Duál u všech probraných vzorů má stejnou podobu, kterou jsme zmínili výše v rámci pojednání o gramatickém čísle. Jedná se o koncovku *-áni*, která se mění v genitivu a v akuzativu na *-ajni*. Tuto koncovku najdeme u všech substantiv.

- 2) Druhá skupina zahrnuje jména trojvýchodná, která mají 3 afixy pádové, a to *-u*, *-i* a *-a*. tato skupina zahrnuje převážnou většinu jmen v arabštině. Je prezentována příklady *bajt-u-n*, *madras-at-u-n*, *sajjid-at-u-n* a *muslim-u-n*.
- c) Na arabském pádovém systému je zřetelná povaha aglutinační. Pokud bychom při analýze arabského jména postupovali podle definic V. Skaličky, F. Čermáka (*Jazyk a jazykověda, Lexikon a sémantika*) a Encyklopedického slovníku češtiny (heslo Typ jazykový), našli bychom zřetelné znaky aglutinační v tom, že:
- 1) Každá gramatická kategorie u jména je prezentována jedním jediným morfémem. U většiny substantiv (i adjektiv) najdeme morfém pro pád a morfém pro gramatický rod. Absence morfému u podstatných jmen mužského rodu v singuláru je sama o sobě příznakem rodu mužského. Jinak, jak jsme již popsali, je ženský rod obecně vyjadřován několika morfémy, mezi něž patří hlavně *-at-*.
 - 2) Způsob, kterým se na sebe hromadí morfémy, dosti připomíná model turecký (viz výše aglutinační jazyky).

- 3) Tam, kde bychom mohli najít rys flektivní (tedy jeden morfém = více než jedna kategorie), můžeme opět vypožorovat rys aglutinační. Konečný tvar je tedy souhrou aglutinace a flexe, nikoli čisté flexe. Příklady najdeme u duálových tvarů, kde figuruje koncovka *-áni* jako nositelka významů čísla a pádu. Gramatický rod je opět věcí aglutinace, např. *madras-at-áni*.
- 4) Jediný případ čisté flexe je u vnějšího plurálu mužského rodu, kde fungují koncovky *-úna/-ína* jako znaky rodu, čísla a pádu.
- 5) Koncovky *-átun / -átin* jsou rozložitelné na *át-u-n* a *át-i-n*, kde je *-át-* morfémem rodu ženského, *-u- / -i-* pádovým morfémem a konečně *-n* je členem neurčitým.
- 6) Ke jménům se přidávají i různé determinační prostředky, jako jsou zájmena osobní ve funkci posesivní (tedy posesivní zájmena). Arabština nemá posesivní zájmena v takové formě, kterou zná čeština a řada dalších jazyků. Nejedná se totiž o samostatné slovo, nýbrž o příklonky přidávající se ke konci slova, čímž se arabština přibližuje typu aglutinačnímu.
- 7) Při přidávání takových příklonek jako v bodě 6 dochází k tzv. samohláskové harmonii běžné u jazyků aglutinačních, srov. např. *madras-at-u-hum* (*jejich škola* v nom.) a *madras-at-i-him* (*jejich škola* v gen.).
- 8) Vnitřní flexe je u podstatných jmen otázkou jak morfologie (většina substantiv má plurál lomený), tak slovo tvorby. Prostupuje tedy celým systémem substantiv a je většinou doprovodným rysem spolu s rysy aglutinačními i flektivními.

Na tomto místě nutno dodat několik slov ke stavu vědomostí arabských, a obzvlášť egyptských studentů o typech jazyků. Tímto se pokusíme osvětlit, do jaké míry může neznalost o rozmanitostech jazyků ovlivnit schopnost studentů osvojit si pro ně neobvyklý jazykový typ.

Arabský student se během studia setkává obvykle pouze s jazyky izolačními. Jazyky jako je angličtina či francouzština se ve větší míře vyučují např. v Egyptě. Němčina jako jazyk s jistými rysy flexe není příliš rozšířena. Studenti „laicky“ předpokládají, že jazyky jsou obecně takového druhu, tedy izolačního, a čeština nebo další jazyky, kde se musí potýkat s flexí, jim působí značné potíže. Na tomto místě je třeba přiznat fakt, že student např. v Egyptě obvykle nemívá žádný obecně jazykový přehled, není tedy připraven na různé možnosti, které mu může svět jazyků nabízet, a tak mu chybí poučení o rozmanitosti jazyků a jejich odlišnostech. K této skutečnosti je třeba při výuce nového typu jazyka přihlédnout.

Na tomto místě se nabízí otázka týkající se arabštiny a jejího jazykového typu. Nenabízí arabština jako jazyk flektujícího možnost přípravy studenta na to, že jazyky nejsou pouze izolační? Mnohým se může v tomto ohledu jevit mateřština ideálním prostředkem.

Při odpovědi na tyto otázky je nutné brát v potaz způsob, jakým se arabština vyučuje na základních i na středních školách v různých arabských zemích. Přitom je také třeba si všimnout jazykové situace v arabském světě. Gramatika arabštiny a její vyučování má velmi starou tradici, která se až do současnosti dodržuje jen s minimálními odchylkami. Stále se užívá stará terminologie a starý pohled na jazyk. Neaplikuje se téměř žádný ze světově známých proudů lingvistiky, chybí např. snahy o funkční pojetí. Vyučují se výhradně formy bez odkazu k jejich funkcím ve slovech a ve větě. Pokud bychom tuto poznámku aplikovali na oblast pádů, mohli bychom konstatovat, že o funkcích pádů student obvykle nic neví. Během vyučování musí žák umět nazpaměť jistý počet tvarů bez příslušného výkladu o významu těchto tvarů pro systém jazyka. O typu arabštiny nebývá zpravidla žádná zmínka. Problém je větší v diglosní jazykové společnosti, kde se v každodenních stycích mluví velmi odlišným kódem. Je to egyptská varieta jazyka, která ztratila vývojem pádový systém. Student tedy nemá cit pro formy, které se učí na hodinách arabštiny. Za takovéto situace bychom jen stěží předpokládali, že by byli stu-

denti znalostmi z arabské gramatiky připraveni na existenci odlišných jazykových typů, než je angličtina nebo francouzština.

Jednou z věcí, kterými se arabská pádová flexe zdánlivě odlišuje od té české, je specifikum arabského pravopisu. Arabský pravopisný systém totiž nezachycuje písmeny krátké samohlásky. Místo krátkých samohlásek se užívají tzv. vokalizační znaménka, která se často vynechávají a nezachycují se. I když by se důsledně psaly, nepůsobí jako svébytné hlásky. Jakmile přepíšeme arabské skloňované slovo latinkou, jasně se nám ukáže podobnost mezi arabštinou a češtinou a je možné potom demonstrovat fungování české flexe na příkladu z arabštiny. Následujícím příkladem se pokusíme přiblížit návrh, o který se může opírat vyučující nebo tvůrce učebnice pro Araby.

Věta احمدُ رأى ماجدَ يسير (č. *Ahmad uviděl Mádžida jít*). V arabské větě nejsou příliš zřetelné koncovky, a tak bychom na tomto příkladu v této podobě těžko demonstrovali jakoukoliv podobnost. Pokusíme-li se tento příklad přepsat latinkou *Ahmad-u ra'á Mádžid-a jasíru*, všimneme si, že koncovky skutečně vyniknou a stanou se zřetelné a přirovnatelné k českým paradigmátům.

Role studia typologie jazyků při vyučování je nezpochybnitelná. Připomínáme již podruhé V. Skaličku (1951, s. 9), který význam jazykové typologie a jejího studia spatřuje v následujícím: „...*Dále je to důvod didaktický. Poznáme-li důkladně svůj vlastní jazyk, budeme mít možnost proniknout tím hlouběji do jazyků cizích. Tomu slouží především právě typologické zkoumání, neboť se stále zabývá srovnáváním jazyků. To je důležité zvláště dnes, kdy den ode dne vzrůstá důležitost jazyků mluvnicky vzdálených.*“

2.4 Shrnutí

Pokud bychom při posuzování typu arabštiny postupovali podle metody Skaličkovy a podle definic uznaných F. Čermákem (1994), došli bychom k závěru, že je arabština jazyk introfektivní s rysy flektivními a aglutinačními. Introflexe prostupuje celý systém arabské mluvnice, a to jak v části morfologické, tak v části slovo tvorby. Tento rys je obecně nepřehlédnutelný. Petráček

ve své práci o gramatickém systému arabštiny mluvil o arabštině jako o jazyce flektivním, my se však přikláníme k názoru, že Petráček zdůrazňoval povahu flektující, nikoliv flektivní, a tím by jeho tvrzení nebylo v rozporu s pojetím Skaličkovým.

Pro naši práci je podstatným faktem existence pádového systému v arabštině, a to ať má jakoukoliv podobu. V této práci se nám jedná o prezentaci deklinačních paradigmat, což je podoba, ve které se reflektuje princip pádového systému, který není arabštině cizí, i když jeho fungování je v jistém ohledu odlišné od češtiny.

3 K prezentaci české deklinace v učebnicích češtiny pro cizince

V této kapitole pojednáme jednak o základních typech deklinace v češtině, přičemž bude naše pozornost obzvlášť věnována deklinaci substantiv, jednak o metodách prezentace deklinace pro cizince. Provedeme analýzu několika vybraných učebnic češtiny pro jinojazyčné mluvčí, abychom zjistili nejlepší možnou metodu prezentace této důležité oblasti české mluvnice. Jako východisko nám poslouží krátký výklad o typech deklinace v češtině, přičemž budeme zjišťovat, zda v arabštině existuje něco podobného, či nikoliv.

V češtině se rozlišuje 10 slovních druhů, z nichž 5 je neohebných a 5 ohebných¹⁰. Ohebné slovní druhy jsou substantiva, adjektiva, číslovky, zájmena a konečně slovesa. Dále rozlišujeme dva typy ohýbání neboli flexe, a sice deklinaci (skloňování) substantiv, adjektiv, zájmen a číslovek, a konjugaci (čarování) sloves. Zatímco konjugace sloves se nedělí dále na žádné podtypy, deklinace je poněkud složitější.

3.1 Deklinační typy v češtině

Deklinaci totiž dělíme na následující podtypy, a sice na deklinaci substantivní (jmennou), adjektivní (složenou a smíšenou) a zájmennou.

Substantiva se skloňují na základě jmenné deklinace. Není to absolutní pravidlo, neboť podstatná jména typu *hajný, vedoucí, pokojská, jízdné, telecí*, tedy substantivizovaná adjektiva, se deklinují jako určitý typ adjektiv.

¹⁰ Dělení slovních druhů na ohebné a neohebné však není absolutní. V obou skupinách najdeme případy, které se pravidlu vymykají. Existují adverbia, která se mění podle rodu a čísla (*jakživ, jakživa, jakživi* atd.), stejně tak spojky (*kdybych, kdybychom, kdyby* apod.). Také stupňování adverbí lze považovat svým způsobem za jejich ohýbání. Existují také podstatná a přídavná jména, která se neskloňují (nesklonná), např. *klišé, atašé, apartmá, fajn, prima* atd.

Kromě tradičních adjektiv existují také adjektiva posesivní, která se skloňují jinak. Adjektiva se tedy deklinují buď podle složené deklinace (převážná část adjektiv typu *dobrý, jarní*), anebo na základě deklinace smíšené (jen posesivní adjektiva typu *otcův, matčin*).

Zájmena se skloňují trojím způsobem podle druhu, a to podle deklinace zájmenné (typ *ten a náš*), nebo složené jako adjektiva (*můj, který, cí* atp.), nebo dokonce nepravidelně (osobní zájmena *já, ty, on, ona, ono, my, vy, oni, ony, ona*).

Číslovky se skloňují zčásti jmenně, zčásti složeně a zájmenně. Některé druhy číslovek jsou dokonce nesklonné, např. *pětkrát*.

Kromě tohoto vnějšího dělení deklinace jmen, zájmen a číslovek zná čeština složitější soustavu deklinačních vzorů a paradigmat, a to především u substantiv. Z hlediska obtížnosti zde zmíníme některé části české deklinace, jež představují větší obtíž pro arabské studenty češtiny.

3.1.1 Deklinace substantiv

Již na jiném místě jsme zdůraznili, že naším cílem není učebnicové pojednání o deklinačních paradigmatech v češtině, proto náš výklad bude zaměřen na konkrétní místa, která se považují pro arabského mluvčího za novum nebo za obzvlášť těžká. Jedním z těchto míst je způsob vnitřního dělení na deklinační vzory.

České mluvnické rozeznávají (pokud nebudeme počítat cizí vzory typu *téma, génius* apod.) až 14 deklinačních vzorů, a to *pán, muž, hrad, stroj, předseda, soudce, žena, růže, píseň, kost, město, moře, stavení, kuře*.¹¹

Pozorováním uvedených vzorů si můžeme všimnout následujících skutečností. Podstatnou roli při dělení na vzory hrají gramatické kategorie rodu,

¹¹ Výběr vzorů nebývá ve všech gramatikách češtiny stejný.

životnosti (zčásti) a hledisko fonetické (měkkost, tvrdost zakončení). Významová složka má na tomto dělení též jistý podíl. U vzorů *předseda*, *soudce* a *kuře* je toto hledisko zastoupeno zcela určitě. Význam slova (*předseda*) určuje rod (který je ostatně formálně v rozporu se zakončením *-a*). Stejný je případ vzoru *soudce*. Většina slov s deklinací podle vzoru *kuře* má význam mládě a významem se tedy odlišují od slov skloňovaných podle vzoru *moře*, která mají jinak stejné zakončení v nom.sg.

Jedná se tedy o poněkud obtížný a nezvyklý jev, který staví studenta před nelehký úkol. Arabština zná jen dva rody (mužský a ženský), a kromě rodu středního je zde hledisko fonetické, které je arabštině cizí.

Na několika místech jsme zdůraznili fakt, že je pro češtinu příznačná vysoká míra flektivnosti. Český deklinační systém prošel během svého vývoje několika změnami, které vyústily v širokou paletu vzorů, jimiž se čeština odlišila od dalších slovanských jazyků a stala se pro Neslovany obzvlášť obtížnou.

V předchozí kapitole jsme se dotkli deklinačního systému arabštiny, kde o pádovém morfému většinou nerozhoduje ani rod ani číslo. Aglutinační povaha pádového systému je nezpochybnitelná. Jeden morfém odpovídá jednomu pádu, nehledě na rod ani číslo jména. Morfémy v češtině jakožto flektivním jazyce jsou daleko více specifikující na jednu stranu (každý gramatický rod má soustavu speciálních morfémů a každé gramatické číslo má v rámci rodu ještě užší soustavu koncovek), na straně druhé má každý morfém na rovině jednoho lexému širší gramatickou platnost (jeden morfém = veškeré gramatické významy).

Situace je ještě složitější, když budeme brát v úvahu jazykovou situaci v arabském světě, kde se ve velké míře uplatňuje diglosie. Arabština je sice státním jazykem, není ale jazykem každodenní komunikace. Komunikační funkci přebraly místní dialekty, které ztratily celý pádový systém a staly se jazyky izolačními (tedy pokud jde o funkce slov ve větě).

3.2 Učebnice češtiny jako cizího jazyka a metody prezentace deklinačních paradigmat

Než se dostaneme k pojednání o vybraných učebnicích češtiny pro cizince, je nezbytné se zastavit u dvou klíčových otázek, a sice u otázky hledisek a aspektů analýzy učebnic a otázky metod výkladu deklinace.

3.2.1 Hlediska a aspekty analýzy učebních materiálů

Při výběru učebnic češtiny pro cizince bychom mohli postupovat diachronně, a to s cílem sledovat vývoj metody výuky češtiny pro cizince v určitém časovém rozmezí a zjistit tak, do jaké míry dokázaly nové učebnice vyhnout se nedostatkům těch starších. Toto hledisko ale spatřujeme jako nevhovující cílům naší práce. Pro potřeby naší práce se nám však jako vhodnější jeví pohled synchronní. Rozebereme takové učebnice, které jsou v současné době dostupné, a budeme srovnávat jejich kvalitu a použité metody. Při rozboru, který bude zaměřen primárně na jevy týkající se pádového systému, budeme hodnotit způsoby výkladu samotných deklinačních paradigmat na jedné straně a funkce a užití gramatických pádů, jakožto aplikace paradigmat, na straně druhé; hodnotit způsob prezentace kategorie rodu, na čemž do jisté míry závisí studentova schopnost vyznat se v paradigmatech a v jejich rozčlenění.

Při hodnocení prezentace jednotlivých pádů si též všimneme otázky pořadí, ve kterém o nich pojednává každá z vybraných učebnic.

3.2.1 Metody prezentace gramatické oblasti deklinace

Oblast deklinačních paradigmat a s ní spojený výklad pádového systému češtiny se řešily a řeší různým způsobem. Tradice české lingvodidaktiky rozlišuje dva přístupy, a sice přístup vertikální a přístup horizontální.

Přístup vertikální představuje M. Hrdlička (2010, s. 105) slovy: „*V první z obou koncepcí se česká deklinace probírá podle jednotlivých vzorů, tedy*

komplexně. Z důvodů částečného omezení rozsahu látky dochází k rozlišování a oddělenému probírání (v rámci nové látky) tvrdých a měkkých vzorů substantiv a adjektiv; oddělována rovněž bývají paradigmata v singuláru a plurálu.“

Ve vertikálním přístupu prezentace českého deklinačního systému se postupuje podle určitého počtu vzorů, přičemž vybraný vzor musí být reprezentativní. Reprezentativnosti by mělo být dosaženo výběrem jistého počtu (obvykle 14) substantiv podle gramatického rodu a zakončení kmene. Tato slova víceméně představují ostatní podstatná jména. Naučí-li se student zpaměti tvary každého vzoru, měl by správně odhadnout tvary jakéhokoliv jiného podstatného jména, jež se s daným vzorem shoduje jak v rodě, tak v zakončení.

V přístupu horizontálním se prezentují tvary jednotlivých pádů zvlášť, přičemž se pojednává o všech možných tvarech podstatných jmen a adjektiv v jedné lekci. Zpravidla se však oddělují tvary v singuláru od tvarů plurálu. *„Druhý postup - hojně zastoupený v učebnicích ČCJ domácí i zahraniční provenience - se od první koncepce liší tím, že skloňování probíhá postupně, po jednotlivých pádech. Také v tomto pojetí dochází často k oddělování singuláru od plurálu, tvrdé a měkké vzory se však naopak probírají zpravidla společně, v rámci téže lekce.“* (M. Hrdlička, 2010, s. 106)

Oba postupy se užívají v současné době, i když s odlišnou mírou zastoupení, v učebnicích češtiny pro cizince. M. Hrdlička zmiňuje především učebnici B. Lommatzschové a kol. *Mluvíme česky* (1990), kde se užívá prvního přístupu vertikálního. Zmiňuje rovněž M. Heima (1984) ze Spojených států, který preferuje stejný přístup. Kvantitativně ale podtrhává fakt, že *„v současných učebnicích ČCJ výrazně převažuje druhý přístup“* (tamtéž, s. 107). Jaké jsou tedy výhody a nedostatky každé z těchto dvou koncepcí?

Vertikální koncepce je podle nás náročnější a není možné ji uplatnit pro všechny typy studentů. Domníváme se, že tato metoda vyhovuje především studentům slovanského původu, dále těm, kterým se dostalo hlubšího filolo-

gického vzdělání a obzvláště těm, kteří se blíže seznámili s latinou. Tato metoda by našla uplatnění i u studentů Neslovanů, kteří studovali některý z flektivních slovanských jazyků. Pro studenty, kteří neměli dříve možnost poznat podobné gramatické systémy, je ovšem tato metoda zatěžující.

Už opakovaně jsme poukázali na velké množství pádových koncovek češtiny, které ji řadí mezi nejflektivnější jazyky. Naučit se toto množství vzorů z paměti není pro studenty jednoduchým úkolem.

Jen stěží by se dalo hovořit o vzoru, který je zcela reprezentativní, neboť vždy narazíme na výjimky nebo na řadu slov, která porušuje paradigmata původního vzoru, třeba i v rámci pravidel. Z vlastní zkušenosti víme, že student, kterému je vyloženo slovo *pán* jako vzor pro substantiva mužského rodu s tvrdou souhláskou, je zaražen příklady jako *hoch* (srov. vokativ *pane* - *hochu*, lokál *pánu/ovi*, a pouze *hochu*, nom. v pl. *páni* - *pánové* - *hoši* atd.). Studentům bychom k tomuto vzoru měli uvést množství dalších slov, která se chovají, jako kdyby byla nepravidelná. Takovým přístupem by student pravděpodobně nabyl dojmu, že je gramatika češtiny velmi nepravidelná, což by mohlo mít negativní vliv na jeho motivaci.

Na tomto místě je důležité poukázat na několik bodů, ve kterých spatřuje M. Hrdlička (2010, s. 107) klady vertikální metody. Jedním z pozitivních rysů této metody podle něj je, že „*se rychle vytváří ucelená představa systému a fungování paradigmát*“. U určitého typu studentů bychom jistě pozorovali pozitivní výsledky takového vytvoření představy o celém systému, u jiných studentů, a podle našeho názoru se jedná o většinu, dochází naopak spíše k negativní reakci a demotivaci.

Jednou z pozitivních stránek vertikální metody je podle M. Hrdličky vytvoření většího prostoru pro přirozenější texty (2010, s. 107). Zde je nutno upozornit na jeden z velkých nedostatků metody horizontální, a sice na omezené možnosti při výběru textů a příkladů ke konkrétním jevům. Výklad jednotlivě

vých pádů vyžaduje pokud možno vyhýbat se takovým větám, kde by se vyskytovaly tvary pádů, které doposud nebyly probrány. Ať je řešení jakékoliv, bude to nutně představovat texty a příklady méně přirozené.

Domníváme se, že negativních stran metody vertikální je daleko více než jejích kladů, zatímco pro metodu horizontální platí opak. Úskalí metody horizontální spočívají jednak v omezeném výběru přirozených textů, jednak v možnosti, že se student s dosud neprobranými pády setká při nejrůznějších příležitostech mimo výuku, např. při čtení billboardů, reklam a různých nápisů. To se týká převážně studentů pobývajících na území České republiky, nikoliv studentů v zahraničí. Jedná se však o relativní problémy, které jsou překonatelné, přičemž závisí především na spolupráci studenta a učitele. Osvojení si velkého množství vzorů je podle našeho názoru mnohem obtížnější než pochopení nového tvaru, se kterým se student setká na ulici nebo v učebnici.

3.2.2 Analýza učebnic češtiny pro cizince

V této části kapitoly budeme provádět analýzu několika vybraných učebnic češtiny pro cizince, která se bude týkat výhradně částí týkajících se deklinace a pádového systému. Pro výzkum jsme vybrali takové učebnice, které jsou víceméně dostupné a v současnosti používané. Vybrané učebnice vyšly mezi lety 1995 a 2010.

Předmětem zkoumání budou následující učební materiály:

1. Rešková, I., Pintarová, M.: *Communicative Czech – Elementary Czech*. Praha, Ústav jazykové a odborné přípravy UK 1995, 1. vydání.
2. Roubalová, E.: *Učíme se česky*. Praha, Karolinum 1998, 2. vydání.
3. Confortiova, H., Cvejnová, J., Čadská, M.: *Učebnice češtiny pro výuku v zahraničí [I. díl]*. Praha, Karolinum 2002, 1. vydání.
4. Froulíková, L.: *Zahrada českého jazyka*. Praha, Akademia 2002, 1. vydání.

5. Holá, L.: *New Czech Step by Step*. Havlíčkův Brod, Akropolis 2006, 2. vydání.
6. Hronová, K., Hron, J.: *Čeština pro cizince H+H – Czech for Foriegners*. Praha, Didakta 2008, 1. vydání.
7. Bahbouh, Ch.: *Čeština pro Araby*. Brandýs n. Labem, Dar Ibn Rushd 2010, 2. vydání.
8. *Bacic Czech*: - Adamovičová, A., Ivanovová, D.: *Basic Czech I*. Praha, Karolinum 2010, 2. dotisk 1. vydání.
 - Adamovičová, A., Ivanovová, D., Hrdlička, M.: *Basic Czech II*, Praha, Karolinum 2010, 2. dotisk 1. vydání.
 - Adamovičová, A., Hrdlička, M.: *Basic Czech III*, Praha, Karolinum 2010, 2. dotisk 1. vydání.

3.3 Popis učebnic

3.3.1 I. REŠKOVÁ, M. PINTAROVÁ, COMMUNICATIVE CZECH

Základní gramatiku češtiny prezentuje učebnice z roku 1995 jedenácti lekcemi (lekce 12 je opakovací). Do svého kurzu pro začátečníky řadí autorky pády v singuláru s výjimkou nominativu a akuzativu, o jejichž plurálu pojednávají rovněž v prvních lekcích učebnice. Co se týče pořadí prezentace pádů, představujeme jej následující tabulkou:

Lekce	Probrané pády nebo gramatické jevy s nimi souvisící
1.	Osobní zájmena, rod substantiva, zájmeno <i>ten</i> , číslovka <i>jeden</i>
3.	Nominativ a akuzativ plurálu M, F, N, zájmeno <i>svůj</i> , akuzativ osobních zájmen

4.	Akuzativ plurálu Ma
5.	Vokativ
6.	Genitiv singuláru
7.	Genitiv plurálu, genitiv osobních zájmen
8.	Nominativ plurálu Ma
9.	Lokál singuláru, lokál osobních zájmen
10.	Dativ singuláru, dativ osobních zájmen
11.	Instrumentál singuláru, instrumentál osobních zájmen

Poznámky k učebnici

Podle tabulky je jasný přístup horizontální. Autorky probírají v každé lekci jeden (nebo i dva pády) zvlášť, přičemž dávají přednost singulárovým tvarům u lokálu a instrumentálu. V případě nominativu a akuzativu probírají především plurál. Singulár nominativu a hlavně akuzativu se v učebnici neprobírá. Pojednání je tedy zahájeno (ve 3. lekci) nominativem a akuzativem v plurálu. Je to podle našeho soudu nevysvětlitelný nedostatek, a to především pokud jde o akuzativ.

Prezentace pádů je tedy zahájena 3. lekcí (s. 44). První lekce je věnována především prezentaci gramatického rodu v češtině, který je studentům představen malou tabulkou dělící rody podle zakončení na tvrdé (hard) a měkké (soft). Podle našeho názoru je přehlednější dělení nejen podle tvrdého a měkkého zakončení, ale i podle zakončení na konsonant a na vokál. Substantivum *žena* se do tabulky řadí mezi vzory s tvrdým zakončením. Tento postup ztěžuje porozumění u studenta, pro kterého je zakončení *-a*, a nebere tedy ohled na *-n-* před

vokálem. Považujeme tento postup tedy za zbytečný a zatěžující. Za nedostatek považujeme rovněž chybějící pojednání o roli gramatického rodu v celém systému pádů.

Po nominativu a akuzativu představují autorky vokativ, který prezentují na základních příkladech jako *studente, tatínku, Petře, muži, otče, Lenko, Marie*. Je to ovšem velmi simplifikující a nevšimá si jistého množství výjimek a vzorů (srov. *synu, člověče, Bože, předsedo, soudce* atd.).

Lokál, jak již bylo řečeno, se objevuje až v 9. lekci. V předchozích lekcích se však autorky nepokoušejí o prezentaci základních funkcí tohoto pádu, který je pro začátek studia podstatný (*kde jsem, kde bydlím* atd.). Soudíme, že je to postup nevyhovující praktickým účelům vyučování. Je nutné pokusit se o omezení nevýhod metody vertikální způsobem již zmíněným.

Co se týče výkladu o funkcích pádů, považujeme prezentaci za nedostatečnou. Podíváme-li se na 10. lekci (s. 159), kde je pojednáno o dativu, všimneme si, že výklad je přímo ve cvičeních. Autorky pravděpodobně spoléhají na práci vyučujícího a funkcí si všimají až v podobě cvičení. Teprve ve cvičeních má student dávat substantiva do správných forem po slovesech jako *telefonovat, rozumět, říct, zavolat, patřit* a po předložkách *naproti* a *k*, což opět pokládáme za nedostatečné.

3.3.2 E. ROUBALOVÁ, UČÍME SE ČESKY

Učebnice je tvořena dvaceti pěti lekcemi. Veškerou základní gramatiku týkající se oblasti pádů a deklinace prezentuje učebnice v prvních 17 lekcích. Pořadí prezentace je následující:

Lekce	Probrané pády nebo gramatické jevy s nimi souvisící
1.	Osobní zájmena, rod substantiv, adjektiva měkká a tvrdá

2.	Akuzativ v singuláru, některé prepozice akuzativu, osobní zájmena a zájmena posesivní v akuzativu
3.	Lokál singuláru substantiv a předložky <i>na/ve</i>
4.	Genitiv singuláru, některé předložky s genitivem a osobní zájmena v genitivu
5.	Nominativ a akuzativ plurálu pro neživ. maskulinum, femininum a neutrum
6.	Genitiv v plurálu, některé předložky s genitivem
7.	Nominativ a akuzativ v plurálu substantiv mužského rodu životného
8.	Opakování a cvičení
9.	Instrumentál singuláru, některé předložky instrumentálu
10.	Dativ singuláru, některé předložky s dativem, osobní zájmena v dativu, vyjádření pocitu v dativu
11.	Lokál singuláru, osobní zájmena v lokálu
12.	Dativ plurálu
13.	Vokativ singuláru
14.	Lokál plurálu, reflexivní zájmeno <i>se</i>
15.	Posesivní adjektiva, nepravidelná deklinace <i>člověk, přítel, dítě</i>
16.	Opakování a cvičení

17.	Instrumentál plurálu, deklinace <i>všechen</i> a <i>všichni</i>
-----	---

Poznámky k učebnici

Jak je zřetelné z uvedené tabulky, autorka pro svůj výklad pádů a deklináčních paradigmat zvolila metodu horizontální. Výklad o pádech začal vlastně už v první lekci, kde se pojednávalo o slovesech *být* a *mít* (užívalo se v této lekci primárně v otázce *Jak se máte?*, v odpovědi *Máme se dobře.*) a kde se probíraly jednoduché dialogy typu *Kdo to je? To je nový student Petr. Je to Čech?* atd.

V první lekci (s. 19) je probrán rod substantiv. Pojednání o něm je velmi krátké. Zaujímá zhruba polovinu stránky, kde autorka zmiňuje existenci tří rodů, a to maskulina končícího obvykle na konsonant, feminina končícího na *-a*, *-e*, konsonant a na *-ost* a neutra končícího na *-o*, *-e* a *-í*. Autorka zdůrazňuje, že substantiva mužského a ženského rodu mohou končit na *-e*, přičemž jména ženského rodu jsou s tímto zakončením běžnější. Analogicky končí jména mužská a ženská na měkký konsonant, i když jména mužská s tímto zakončením jsou převažující.

První lekce však postrádá pojednání o podstatě gramatického rodu. Tím míníme vysvětlení, proč jazyky jako je čeština, mají tuto kategorii. Podle našeho názoru je nutné, aby se v první lekci probírala kategorie gramatického rodu vzhledem k její důležité roli v souvislosti s kategorií pádů. Studenti, kteří se dříve nesetkali s žádným jazykem flektivním nebo přinejmenším s němčinou (kde jsou pády důležitou gramatickou kategorií), takový úvod potřebují.

Pokud jde o pořadí prezentace jednotlivých pádů, jako první se probírá akuzativ (s. 32), který je rozhodně nejfrekventovanější. Je dále vnitřně dělen na singulár a na plurál. O plurálu akuzativu se pojednává až v páté lekci (s. 60) spolu s nominativem plurálu. Ve třetí lekci (s. 40) je prezentován lokál s jeho dvěma základními předložkami *na* a *ve* (je zde brán ohled na frekvenci obou

předložek), které studenti začátečníci potřebují pro své první dialogy (odpověď na otázky typu *Kde jsi (byl)?* atd.). Ve čtvrté lekci (s. 47) je probírán genitiv singuláru s nejběžnějšími genitivními předložkami.

Pouze plurál akuzativu a nominativu se probírají v páté lekci, zatímco plurál dalších pádů se prezentují až od lekce dvanácté. Podle našeho soudu je to přístup správný, neboť student potřebuje pro svoji komunikaci především nominativ a akuzativ v obou číslech, druhořadé jsou plurály pádů méně frekventovaných.

Pro ilustraci se podíváme detailně na jeden pád (akuzativ singuláru, 2. lekce, s. 32). Autorka pojednává především o deklinačních paradigmatech v jednotném čísle, potom stručně probírá užití čtvrtého pádu. Svůj výklad uvádí příklady se substantivy *bratr, kniha (nová, česká, jedna)* v nominativu, a hned na to navazuje příklady v akuzativu. *Bratr je tady / mám tady bratra, ta nová kniha je tady / mám tady tu novou knihu* atd. Změny zasahující substantiva, adjektiva, zájmena a některé číslovky jsou dány gramatickým rodem a typem deklinace (měkká, tvrdá). Dále v tabulkách jsou prezentovány tvary substantiv (*student, muž, žena, židle, skříň, místnost, most, pokoj, město, moře a náměstí*). V tabulkách jsou děleny podle typu měkké nebo tvrdé deklinace. Adjektiva (tvrdé *nový* a měkké *moderní*) a ukazovací zájmeno *můj* jsou prezentovány ve dvou tabulkách s běžným tříděním podle životnosti nebo neživotnosti substantiv. Číslovce *jeden*, zájmenům *ten* a *náš* jsou věnovány dvě tabulky opět podle kritéria životnosti a neživotnosti. Za výkladem deklinace následují příklady typu *to je jeden nový zahraniční student / znám jednoho nového zahraničního studenta*. Tato prezentace je velmi simplifikující a místo čtrnácti typů prezentuje pouze jedenáct. Vzory *kuře, předseda a soudce* nejsou nijak zmíněné. Autorka v tabulkách jako vzor uvádí substantivum *most*, přestože v předchozí lekci uvádí zakončení *-ost* jako příznak rodu ženského. Zde by měla uvést slovo *hrad* nebo jakékoliv jiné substantivum tohoto typu.

Autorka uvádí pro užití akuzativu dvě hlavní funkce, a sice funkci objektovou „*It is used as a direct object: čtu zajímavou knihu*“ nebo „*sometimes the direct object only is used: dobrou noc*“, a funkci časovou „*time relation: co děláte každý den?, Kdy? Minulou noc.*“ (s. 34). Takový výklad o funkcích akuzativu, byť velmi stručný, shledáváme vyhovující komunikačním potřebám studentů začátečnicků. Malý prostor je však věnován předložkám, z nichž uvádí autorka pouze tři, a sice *pro*, *na*, a *ve*. Nevšimá si velmi frekventované valence jako *těšit se na* + akuz., *bát se o* + akuz., uvedeny jsou pouze dvě vazby *starat se o* a *zajímat se o* + akuz.

3.3.3 H. CONFORTIOVA, J. CVEJNOVÁ, M. ČADSKÁ, UČEBNICE ČEŠTINY PRO VÝUKU V ZAHRANIČÍ, I. DÍL

Učebnice se skládá ze dvanácti lekcí. Každá lekce je vnitřně dělena na tři části, které jsou označeny písmeny A, B a C. V prvních dvou částech A a B se probírá gramatika (morfologie a jevy syntaktické), část C je vždy věnována tvoření slov. Text a slovíčka jsou vždy součástí všech částí A, B a C. Pády, deklinace a gramatické jevy s tím souvisící jsou uspořádány v prvních 9 lekcích (lekce 4., 8. a 12. jsou pouze opakovací) následujícím způsobem:

Lekce	Pády a gramatika s tím souvisící
1.	Osobní zájmena, přirozený rod substantiv, tvoření feminin od maskulin (přechylování)
2.	Gramatický rod substantiv (substantiva v nominativu singuláru), lokál singuláru substantiv (Mn, F, N), předložky <i>na</i> a <i>ve</i> + L., akuzativ singuláru substantiv (Mn, F, N), předložka <i>ve</i> + A, předložka <i>na</i> + A, adjektiva měkká a tvrdá, vokativ singuláru

3.	Akuzativ singuláru substantiv, adjektiv, demonstrativ a číslovky jeden, funkce akuzativu, předložky + A (<i>na, pro, ve, za</i>), slovesa + předložky + A, akuzativ osobních zájmen, posesivní zájmena, akuzativ singuláru posesivních zájmen, lokál singuláru maskulin životných (substantiva), předložky + lokál (<i>na, o, po, při, ve</i>), lokál singuláru adjektiv, demonstrativ, posesiv a číslovky jeden, lokál osobních zájmen
4.	Opakovací lekce
5.	Nominativ a akuzativ plurálu substantiv (Mn, F, N), demonstrativ, adjektiv a posesiv, významy předložky <i>za</i> + A, nominativ plurálu substantiv, demonstrativ, adjektiv a posesiv (Mž), nominativ v plurálu- nepravidelná substantiva
6.	Akuzativ plurálu substantiv, adjektiv, demonstrativ a posesiv (Mž), akuzativ plurálu - nepravidelná substantiva
8.	Opakovací lekce
9.	Genitiv singuláru, substantiv, adjektiv, demonstrativ, posesiv a číslovky jeden, funkce bezprostředkového genitivu, předložky s genitivem, genitiv osobních zájmen, <i>co, něco, nic</i> + genitiv adjektiv
10.	Předložky <i>po</i> + L, <i>mimo</i> + A, <i>uprostřed</i> + G, <i>za</i> + G
11.	Formy genitivu plurálu, substantiva, adjektiva, demonstrativa a posesiva, nepravidelné genitivní formy v plurálu, genitiv po číslovkách <i>pět</i> a výše a po neurčitých číslovkách, genitiv číslovek základních a neurčitých, další předložky + genitiv,

	předložka <i>přes</i> + A, <i>o</i> + A, genitiv u data, <i>o</i> + L
12.	Opakovací lekce

Poznámky k učebnici

I autorky této učebnice uznávají horizontální přístup za vhodnější metodu prezentace pádů pro cizince a ve shodě s předchozí učebnicí probíraly vždy zvlášť singulár a v dalších lekcích plurál. V případě nominativu, akuzativu a lokálu (kde dochází k vnitřnímu rozlišování podle kategorie životnosti) jsou navíc probírány zvlášť substantiva mužská životná. Avšak přístup, při kterém se 4. pád (navíc tak důležitý pro tvorbu komunikační kompetence) probírá celkem v 6 lekcích, pokládáme za příliš zdlouhavý a nefunkční, celkově pak vede k dojmu nekompaktnosti české gramatiky.

Genitiv je probírán v posledních lekcích učebnice, výklad o něm se objevuje až v 9. lekcí (s. 176) a v 11. lekcí (s. 223). Genitiv patří mezi gramatické jevy komunikačně nezbytné a jeho neznalost omezuje studentovu schopnost užívat jazyk v základních situacích i v písemném vyjadřování. Za vhodnější bychom tedy považovali umístění výkladu o genitivu do jedné z prvních lekcí učebnice.

Autorky dělí rod na přirozený a gramatický. Rod přirozený je probírán v první lekcí (s. 31) formou malé tabulky s několika substantivy jako *student*, *Čech*, *studentka*, *Češka*. Další adekvátní výklad, bez něhož se sám student nemůže v látce orientovat, zde však chybí. Ani ve 2. lekcí, kde se prezentuje rod gramatický, výklad neexistuje, prezentace probíhá pouze formou tabulek, které podle našeho soudu nestačí. Učebnice tedy může sloužit spíše jako pomocník při plánování průběhu výuky, zodpovědnost za poskytnutí patřičného výkladu přenechává na vyučujícím.

Velice kladně hodnotíme zřetelnou snahu seznámit studenty s různými rovinami gramatiky. Struktura každé lekce poskytuje studentovi základní zna-

losti o slootovorbě v češtině, což se v jiných učebnicích i výuce samotné často zanedbává.

Stručný výklad v češtině zasáhl i výklad o funkcích pádů. Jedná se opět o maximální kondenzaci a zjednodušení.

V žádné z lekcí I. dílu se nepojednává ani okrajově o dativu a instrumentálu. Přesto je věnován velký prostor slootovorbě a různým detailům české mluvnice.

3.3.4 L. FROULÍKOVÁ, ZAHRADA ČESKÉHO JAZYKA

Učebnice je dobře strukturována, jejích dvacet lekcí se dělí do čtyř oddílů nazvaných PODZIM, ZIMA, JARO a LÉTO. V každém z těchto oddílů autorka seznamuje studenty s jedním českým párem z jednoho z měst České republiky (Brno, Sušice, Praha a Kyjov), jednotlivé oddíly se dále dělí vždy do pěti lekcí. V každé z nich je text, po němž bezprostředně následuje gramatika. Pády a gramatické jevy s nimi spojené jsou uspořádány následujícím způsobem:

Oddíl a lekce	Pády a gramatické jevy s nimi souvisící
1.1.	Nominativ singuláru, akuzativ singuláru
1.2.	Lokál singuláru, vokativ singuláru
1.3.	Nominativ plurálu, akuzativ plurálu
1.4.	Genitiv singuláru
1.5.	Dativ singuláru
2.1.	Instrumentál singuláru
2.2.	Pronomina

2.3.	Dativ plurálu
2.4.	Genitiv plurálu
2.5.	Lokál plurálu
3.1.	Instrumentál plurálu
3.3.	Deklinace substantiva <i>zvíře</i>
4.1.	Deklinace substantiva <i>předseda</i>

Kromě dvaceti lekcí obsahuje učebnice i předlohu, kde student najde gramatický přehled s tabulkami paradigmat deklinačních a konjugačních. Součástí přílohy je slovníček lingvistických termínů a zkratk. Příloha obsahuje navíc slovník vícejazyčný (v angličtině, němčině, francouzštině a ruštině).

Poznámky k učebnici

Také v této učebnici je pro prezentaci gramatických pádů a deklinací zvolena metoda horizontální. Z tabulky výše si můžeme všimnout kondenzace všech pádů do několika málo lekcí. V šesti lekcích se probírá nominativ, akuzativ singuláru a plurálu, lokál, vokativ, genitiv, dativ a instrumentál singuláru, čili základní gramatika se prezentuje během velmi krátké doby.

Ke zmíněné kondenzaci však došlo na úkor kvality výkladu a jeho dostatečnosti. V první lekci (s. 6), kde se probírají najednou nominativ a akuzativ singuláru, není dost prostoru pro výklad o významu gramatického rodu. O rodu zde není žádná zmínka. Hned na začátku výkladu o nominativu singuláru se třídí substantiva na mužská (životná a neživotná), ženská a střední, substantiva jako *student, muž, přítel, žena, ulice, auto, zaměstnání* mají pouze tučně zvýrazněná zakončení. Nedostatečný resp. chybějící výklad (prostupující celou učebnici), je jejím velkým nedostatkem. V první lekci se prezentuje substanti-

vum *přítel* se zvýrazněným zakončením *-tel* spolu se substantivem *muž* se zvýrazněným *-ž*, což může studenta mást. Je to v podstatě stejný způsob deklinace a slovo *přítel* není jediným slovem, které podléhá pravidlům deklinace vzoru *muž*. Navíc zakončení *-tel* není typické, nýbrž spadá pouze pod třídu substantiv muž. živ. měkká.

Zcela chybí výklad o funkcích jednotlivých pádů a užívání prezentovaných paradigmat, uvedeny jsou maximálně některé předložky.

Učebnici můžeme hodnotit jediné negativně kvůli nedostatečnosti výkladu o různých jevech a pro nadměrnou simplifikaci různých gramatických jevů. Učebnice paradoxně zaplavuje studenta množstvím těžkých textů od první lekce, na druhé straně nepodává odpovídající výklad, který by rozvíjel jeho jazykovou kompetenci.

3.3.5 L. HOLÁ, NEW CZECH STEP BY STEP

Velmi barevná učebnice z roku 2004 (druhé vydání z roku 2006) má dvacet lekcí. Kromě těchto lekcí zahrnuje učebnice i celkem bohatou přílohu obsahující mj. užitečné dodatky, jako jsou základní gramatické termíny, osobní jména česká, kolokviální nebo obecná čeština, užitečná tabulka s deklinacemi substantiv a adjektiv. Podává zde i stručný přehled o funkcích pádů a dalších základních gramatických jevů, jako je aspekt. Pokud jde o vnitřní strukturu učebnice, každá lekce se soustředí na konkrétní téma, kterému věnuje první ilustrace s komentáři, v některých případech se místo ilustrace objevuje dialog nebo text. Dále následuje slovníček a část věnovaná gramatickému jevu. Lekce jsou obecně prostoupené různými typy textů od jednoduchých komentářů k obrázkům, přes dialogy až po větší textové celky.

Pády jsou probrané v následujícím pořadí:

Lekce	Pády a gramatické jevy s nimi souvisící
-------	---

2.	Gramatický rod
4.	Základní spojení s lokálem
5.	Akuzativ singuláru
7.	Slovesa + akuzativ
9.	Akuzativ a nominativ v plurálu
10.	Předložky + genitiv
11.	Posesivní genitiv
14.	Lokál singuláru
17.	Dativ singuláru
18.	Dativ ve větách typu <i>líbí se mi, sluší mi</i> atd.
19.	Instrumentál singuláru
20.	Vokativ

Poznámky k učebnici

Metoda horizontální je preferována i v případě této učebnice. Autorka zahajuje svůj výklad o pádech akuzativem (5. lekce). Ve 2. lekci (s. 25) podává autorka krátký výklad o gramatickém rodě, kde dělí substantiva na dvě skupiny. První skupina představuje kolem 75 % podstatných jmen v češtině. Jsou to substantiva se zakončením na konsonant (maskulina), na *-a* (feminina) a na *-o* (neutra). Druhá skupina činí kolem 25 % substantiv v češtině, a sice jména mužského rodu se zakončením na *-a / -e*, ženská na *-e* a střední na *-í / -e / -ě* a *-um*. Takovou prezentaci pokládáme za zdařilejší než prezentace předchozí, i

když výklad opět postrádá vysvětlení k roli gramatického rodu v celém pádovém systému flektivní češtiny.

Co se pojednání o akuzativu týká, všímáme si v 5. lekcí (s. 54) několika základních kladů. První pozitivní stránkou výkladu je text, který je stručný a jednoduchý a zahrnuje veškeré základní funkce akuzativu. Kromě toho je následující výklad (s. 54) o funkcích pádu adekvátní, a tak dává studentovi možnost samostatného učení. Výklad o funkcích si všímá základních předložek *na, pro, za, v, o, nad, pod, před, za* (místní) a *mezi*.

V 5. lekcí má student k dispozici tabulku zahrnující všechny pády ve vertikálním řazení, přičemž jsou tvary akuzativu tučně označené. S podobnou tabulkou se setkáme až v příloze. Pod touto tabulkou (s. 55) je zmíněno několik poznámek upozorňujících na důležité jevy, jako je vkladné *-e-* např. ve slově *pes > psa*. Na stejném místě upozorňuje autorka i na skloňování substantiv jako *král > krále, Francouz > Francouze*, které patří k měkké deklinaci. Autorka si obecně všímá řady jevů, kterým v jiných učebnicích obvykle nebývá věnována téměř žádná pozornost, což považujeme za velkou výhodu této učebnice.

Nevýhodou učebnice je podle našeho názoru fakt, že v lekcích nevěnuje žádný prostor plurálu. Množné číslo se probírá pouze v případě nominativu a akuzativu (s. 94).

3.3.6 K. HRONOVÁ, J. HRON, ČEŠTINA PRO CIZINCE H+H

Učebnice H + H, jak ji označovali tvůrci, je rozdělena do dvaceti pěti lekcí. Prvních sedmnáct lekcí je věnováno studentům úrovně A1a A2. Zbýlých osm lekcí je potom určeno studentům pokročilejší úrovně B1. Součástí učebnice je přehled deklinace a konjugace v tabulkách a také příloha věnovaná výslovnosti a pravopisu, adjektivům posesivním, zájmenu *týž* a *tentýž*, zájmenům a adverbium neurčitým a také obecné češtině.

Součástí každé lekce je text ke čtení, bezprostředně po něm následují nová slovíčka a kratičký výklad v podobě různých poznámek a slovíček odrážejících konkrétní jevy z gramatiky. Lekce jsou prostoupené různými cvičeními.

Převážná většina základních jevů týkajících se pádového systému a deklinace je prezentována v prvních sedmnácti lekcích (úroveň A1, A2). V následující tabulce ukážeme, jak je pojednání o těchto jevech rozvrženo:

Lekce	Pády a gramatické jevy s nimi souvisící
1.	Rod substantiv, subjekt věty; substantiva – nominativ singuláru, adjektiva tvrdá - nominativ singuláru, osobní zájmena
2.	Adjektiva měkká – nominativ singuláru, lokál singuláru substantiv
3.	Akuzativ singuláru jmen F, Mn, N, posesivní zájmena- nominativ a akuzativ singuláru
4.	Akuzativ singuláru Mž, přechylování
5.	Typy české deklinace (substantiva a adjektiva)
6.	Nominativ a akuzativ jmen Mn, F, N, předložky <i>na, za, pro</i> + akuzativ, akuzativ osobních zájmen
7.	Akuzativ plurálu Mž, nominativ plurálu Mž, nepravidelný plurál
8.	Přehled tvarů nominativu a akuzativu singuláru a plurálu
9.	Genitiv singuláru jmen, funkce genitivu
11.	Genitiv plurálu jmen, další funkce genitivu (tvar počítaného předmětu po číslovkách <i>pět</i> apod.), genitiv osobních zájmen

12.	Vokativ substantiv – oslovení, deklinace číslovek základních, forma genitivu
13.	Dativ osobních zájmen, funkce dativu, dativ singuláru jmen
14.	Lokál singuláru jmen, předložky s lokálem, lokál osobních zájmen
16.	Instrumentál singuláru, funkce instrumentálu, instrumentál osobních zájmen
17.	Opakování a přehled deklinace v singuláru

Poznámky k učebnici

Z tabulky je jasný přístup horizontální. Pády jsou probírány v tomto pořadí: nominativ, akuzativ (singulár a plurál), lokál, genitiv, vokativ, dativ a instrumentál. Všimli jsme si již z výše probraných učebnic víceméně stejného pořadí.

Nominativ a akuzativ se probírají v prvních šesti lekcích, což je podle nás příliš velký prostor, který působí dojmem necelistvosti české gramatiky.

Opět zde narážíme na kvalitu prezentace pádů a vůbec celé gramatiky. Neexistuje souvislý text, kterému může student porozumět. Jedná se o příklady, na kterých se ilustrují různé jevy. U výkladu o gramatickém rodě (s. 29) má student k dispozici dvě skupiny slovíček, přičemž první skupinu tvoří substantiva jako *profesor, učitel, chlapec, Čech* (maskulinum), *profesorka, učitelka, dívka, Češka* (femininum) atd., a druhou skupinu tvoří substantiva *sešit, slovník, pokoj* a další (maskulinum), *budova, škola, kniha, židle* a další (femininum), a *okno, pero, náměstí* a další (neutrum). Z takové prezentace by student jen stěží dokázal vytvořit souvislou informaci o rodě přirozeném a rodě nepřirozeném. I zde musíme kritizovat simplifikaci, se kterou výklad probíhá.

Pokud se jedná o výklad o funkcích pádů, všimli jsme si především, že k funkcím akuzativu chybí poučení o jeho užívání. Studenti musí vystačit s různými příklady, kde má být zřetelné, že akuzativ je pádem objektu a několika předložek. V 6. lekci (s. 97) se zmiňují pouze tři předložky s akuzativem, a sice *na*, *za* a *pro*. Prezentace funkcí genitivu je víceméně dostačující. Genitiv je však zařazen až v 9. lekci (s. 141). Kromě základních předložek s genitivem se uvádí základní slovesa jako *ptát se*, *bát se*, *všimnout si*, *účastnit se*. Zde se uvádí i funkce atributu neshodného typu *kniha naší přítelkyně*, a dále se zmiňuje genitiv ve funkci počítaného předmětu po kvantitativech. Čeština např. neumožňuje vazby jako *auto učitele*, *taška profesorky*. Poznámky takového typu pomohou studentovi vyhýbat se zbytečným chybám, navíc by mu měla být poskytnuta informace o možných náhradách (posesivní adjektiva nebo v jistých případech i kolokviální vazby s předložkou *od*).

3.3.7 CH. BAHBOUH, ČEŠTINA PRO ARABY

Jedná se o první učebnici češtiny, která pojednává o české gramatice v arabštině. V úvodu učebnice autor seznamuje arabské studenty se základními informacemi o českém jazyce. Zařazuje ho mezi jazyky slovanské a probírá základní rysy češtiny. Nemluví se kupodivu o podstatné povaze češtiny, a sice o flexi. Zmiňuje např. způsoby obohacování slovní zásoby češtiny, přičemž nezapomíná na původ některých frekventovaných slov. Už z úvodu je jasné, že učebnice bude bohatá na slovní zásobu. Studenti z této učebnice mohou přinejmenším získat velké množství slov běžných.

Pokud jde o strukturu učebnice, jejích dvacet pět lekcí obsahuje vždy jeden text k četbě, slovíčka, gramatiku a velkou část, kde se prezentují běžné konverzační věty vždy k tématu dané lekce. V podobě komiksu se zde objevují i vtipy v obecné češtině.

Učebnice není dobře strukturována, sled probrané látky není systematický. Pády a souvislou gramatiku probírá autor v osmi lekcích, a to 3., 9., 10., 11., 12., 14., 15. a 19., což ilustrujeme v následující tabulce:

Lekce	Pády a gramatické jevy s nimi souvisící
3.	Druhy slov, kategorie rodu a čísla u substantiv
9.	Nominativ, akuzativ (substantiv, adjektiv a zájmen ukazovacích, posesivních a osobních a číslovek), předložky + akuzativ
10.	Genitiv (substantiv, adjektiv, zájmen a číslovek), předložky + genitiv
11.	Vokativ
12.	Lokál (substantiv, adjektiv a zájmen)
14.	Dativ (substantiv, adjektiv, zájmen a číslovek), předložky + dativ
15.	Instrumentál (substantiv, adjektiv, zájmen a číslovek), předložky + instrumentál
19.	Předložky

Poznámky k učebnici

Sled, ve kterém se pády probírají, víceméně odpovídá obecným tendencím, snad jen kromě lokálu, který je vyložen až po genitivu a vokativu. Další naší výtkou k této učebnici je fakt podceňování významu pádů jako hlavní kategorie gramatické. S existencí pádů se studenti seznamují až od deváté lekce (s. 145). Autor věnuje třetí lekci sice gramatickým kategoriím rodu a čísla, ne-

zmiňuje však funkce takových kategorií v gramatickém systému češtiny a jak se uplatňuje rozlišení na mužský, střední a ženský rod.

Ve 3. lekci (s. 34) autor prezentuje dělení substantiva podle rodu a čísla. Probírá tedy rod mužský, střední a ženský a číslo jednotné, množné a duál. Při svém výkladu ale kombinuje dvě odlišné oblasti, a sice oblast morfologie a oblast slovtvorby, což je podle nás zbytečné zatížení. V části o substantivech rodu mužského např. zmiňuje správně, že substantiva mužského rodu končí na tvrdou souhlásku, měkkou souhlásku a souhlásku obojetnou a pokračuje příklady substantiv s měkkou a obojetnou souhláskou (neuvádí příklady s tvrdým zakončením), přičemž u zakončení s měkkou souhláskou svůj výklad rozvíjí jiným směrem, a to směrem ke slovtvorbě. Uvádí totiž, že se substantiva vyjadřující názvy různých profesí odvozují sufixy jako *-ář, -ař, -íř, -ík, -tel* atd. a že substantiva končící na *-áč, -ič, -ec, -ák* a *-tel* jsou odvozena obvykle od verba (s. 39-41).

Výklad o rodu, ale i jinde, je málo přehledný a systematický. Na více než třech stránkách věnovaných rodu mužskému a rodu ženskému autor pojednává souhrnně o několika oblastech. Na začátku mluví o rodě mužském, potom o sémantických významech sufixů jako *-íř, -ář* atd., pak o ženském rodě a jeho koncovkách. Dále probírá přechylování substantiv a možnosti odvozování jmen ženského rodu od jmen mužských, dále probírá jména typu *nešika, nemluva* a obourodová slova jako *choť* (s. 41). Místo odstavců, kde je velké množství příkladů a kde výklad působí nepřehledně, bychom doporučovali spíše tabulky. Navíc je student zatížen informacemi pro začátek studia zbytečnými, což na začátečníka nepůsobí žádoucím dojmem.

Pokud jde o prezentaci funkcí pádů, podíváme se na výklad v 9. lekci a pokusíme se jej charakterizovat. V úvodu (s. 146) se student seznamuje s tím, že se jména deklinují (je-li možné arabské slovo zde přeložit jako deklinace) podle rodu a zakončení. Prezentuje 7 českých pádů jednak jim odpovídajícími

pády v arabštině, jednak (pokud není ekvivalent) uvádí dominantní funkci toho kterého pádu. Domníváme se, že pokud jde o rozsah výkladu o funkcích a jeho dostatečnost, tato učebnice vyniká nad ostatními snahou nikoli účinností. Autor zdůrazňuje, že se akuzativ v češtině rovná pádu objektu v arabštině. Český objekt následuje po slovesech (*čtu knihu*) anebo po předložkách (*jdu na fakultu*). Dále probírá předložky víceméně detailněji než v předchozích učebnicích. Uvádí to dělením prepozic na takové, které jsou výhradně akuzativní a takové, které jsou společné akuzativu, lokálu nebo instrumentálu. V další části prezentuje ty nejčastější předložky *pro, v, na, přes, za, o, nad a pod*. Někdy však nerozlišuje mezi běžným užíváním předložky na jedné straně a možností její vazby na konkrétní slovesa (valenci) na straně druhé. U předložky *na* uvádí např. *dívám se na tebe, volám na tebe, usmívala se na mne*. Mezi příklady uvádí i typy vět *jdu na náměstí, na fakultu*. Takové užití prepozice *na* vyžaduje bližší specifikaci vzhledem ke slovesům pohybu, o což se pokouší (byť nezdařile) až v 19. lekci (s. 321) v části věnované předložkám.

Nutno zmínit ještě poznámku, která se týká metajazyka. Ačkoliv je zprostředkujícím jazykem arabština, není výklad příliš srozumitelný. Povaha jazyka by měla být jednodušší, výběr slov není podle nás vhodný a celkový styl není lákavý. Kromě toho autor užívá arabskou jazykovou terminologii, což je velkým nedostatkem učebnice, která mohla krýt nedostatek v oblasti výuky češtiny pro cizince. Arabisté vědí, že arabská terminologie vyhovuje výhradně specifikům arabské gramatiky. Je to natolik specifická terminologie, že je nemožné ji užívat při výkladu gramatik evropských jazyků. Výběr takových termínů působí negativně na celkovou kvalitu učebnice.

3.3.8 A. ADAMOVIČOVÁ, D. IVANOVOVÁ, M. HRDLIČKA, BASIC CZECH I, II, III

Jedna z nejnovějších učebnic češtiny pro cizince. Vyšla ve třech dílech *Basic Czech I, II a III*. Všechny tři díly obsahují dohromady devatenáct lekcí (6

lekci v prvním díle, 7 ve druhém a 6 ve třetím). Ve dvanácti z nich se probírají pády a další jevy s nimi souvisící v následujícím řazení:

Lekce	Pády a gramatické jevy s nimi souvisící
1.	Gramatický rod
2.	Akuzativ singuláru
4.	Nominativ a akuzativ plurálu
5.	Několik základních prepozic
7.	Vokativ, akuzativ osobních zájmen
8.	Genitiv singuláru
9.	Genitiv plurálu
10.	Lokál singuláru, instrumentál singuláru
11.	Nominativ plurálu Ma, nominativ a akuzativ plurálu, místní a časové prepozice
12.	Dativ singuláru
14.	Dativ plurálu
15.	Lokál plurálu, instrumentál plurálu, prepozice s lokálem
16.	Substantiva cizího původu

Poznámky k učebnici

Pády jsou prezentovány horizontálně. V prvním díle, který je určen začátečnickému kurzu, se probírají pouze akuzativ singuláru, nominativ a akuzativ

plurálu (4. a 5. lekce). Pro rozvíjení komunikační kompetence studentů začátečníků věnovali autoři kromě základních předložek akuzativu v 5. lekci prvního dílu (s. 134) pozornost několika dalším předložkám časovým a místním (např. *do*, *z* + gen., *v*, *na* + lokál). Je to podle našeho soudu efektivní řešení nedostatku metody vertikální. Student získá základní a nezbytné znalosti pádů, se kterými se má seznámit až v pozdější fázi učení.

V první lekci se mj. pojednává o gramatickém rodě (s. 28). Prezentace této kategorie je formou jednak velmi přehledné tabulky, jednak adekvátního výkladu v angličtině. Při tomto výkladu se vychází od zakončení slov nikoliv od zakončení kmenů, tedy u substantiva *žen-a* je brána jako východisko samohláska *-a* nikoliv tvrdý konsonant *-n-*. V této tabulce je prezentováno 11 vzorů českých substantiv (tabulka nezahrnuje nepříliš typické vzory jako *předseda*, *soudce*, tedy mužská podstatná jména zakončená samohláskou). Kromě toho není zmiňováno základní ženské zakončení *-st*. Na druhé straně si autoři u neuter všímají okrajovějšího vzoru *muzeum*, tedy substantiv zakončených na *-um*, *-ium* a *-eum*.

Ve 4. lekci (s. 98) je pozornost věnována nominativu a akuzativu plurálu feminin, neuter a maskulin neživotných. Toto téma se opakuje až v 11. lekci (s. 153) s přidáním maskulin životných. Je dobře využít fakt homonymie mezi tvary mužského životného a neživotného v akuzativu (*banány - bratry*). Podle našeho soudu není nutné dělit pojednání o akuzativu podle kategorie životnosti a je možné podat výklad o obou (Mi a Ma) v jednom díle učebnice. Za zvláštní pojednání stojí nominativ plurálu Ma, a to vzhledem k obtížnosti spojené s jeho variantami a pravidly tvoření, čehož je v této učebnici dosaženo v 11. lekci (s. 147).

Pokud jde o kvalitu výkladu o funkcích a užití pádů, pro ilustraci prezentujeme pojednání o genitivu. V 8. lekci a v části zvané *KDY POUŽÍVÁME GENITIV* (s. 51) máme k dispozici dostačující výklad. Autoři dokázali velmi

přehlednou tabulkou prezentovat všechny základní funkce genitivu, tedy veškeré důležité předložky časové a místní, některé základní valence sloves (*bát se někoho, ptát se někoho* atd.), genitiv partitivní a posesivní. U genitivu posesivního uvádí jako příklad spojení typu *matka Honzy*¹², což nezní přirozeně česky.

Adekvátním výkladem, přehlednými tabulkami a snahou o vystižení základních a podstatných pravidel pádů a gramatiky vůbec včetně různých výjimek tato učebnice vyniká nad ostatními již prezentovanými učebními materiály.

Celkově o přednostech a nedostacích všech analyzovaných učebnic pojednáváme dále.

3.4 SHRNU TÍ

Nejprve v následující tabulce porovnáme pořadí, ve kterém se horizontálně prezentovaly jednotlivé pády:

učebni- ce pořadí	Učeb. č. 1	Učeb. č. 2	Učeb. č. 3	Učeb. č. 4	Učeb. č. 5	Učeb. č. 6	Učeb. č.7	Učeb. č.8
1.	Nom. akuz.	Akuz.	Lok.	Nom. akuz.	Nom. akuz.	Nom.	Nom. akuz.	Akuz. sg.
2.	Vok.	Lok.	Akuz.	Lok.	Gen.	Akuz.	Gen.	Nom. akuz.pl.
3.	Gen.	Gen.	Vok.	Vok.	Lok.	Gen	Vok.	Vok.

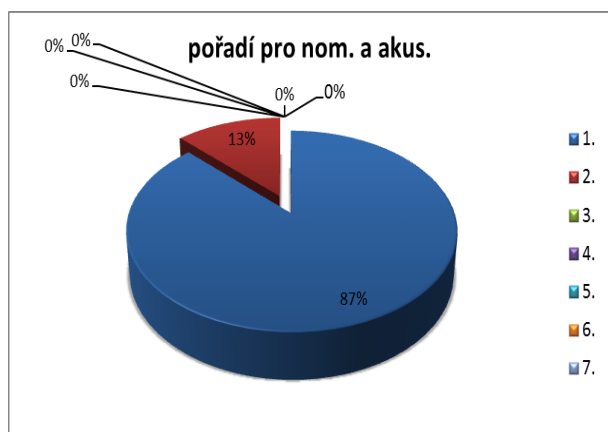
¹² Čeština se takovému typu spojení vyhýbá vkládáním různých prostředků mezi členy spojení (zájmena posesivní, ukazovací atd. např. *matka toho, našeho Honzy*), nebo užíváním jiného způsobu vyjádření posesivity (posesivní adjektiva např. *Honzova matka*)

4.	Lok.	Instr.	Nom. akuz.pl	Gen.	Dat.	Vok.	Lok.	Gen.
5.	Dat.	Dat.	Gen.	Dat.	Instr.	Dat.	Dat.	Lok.
6.	Instr.	Vok.		Instr.	Vok.	Lok.	Instr.	Instr.
7.						Instr.		Dat.

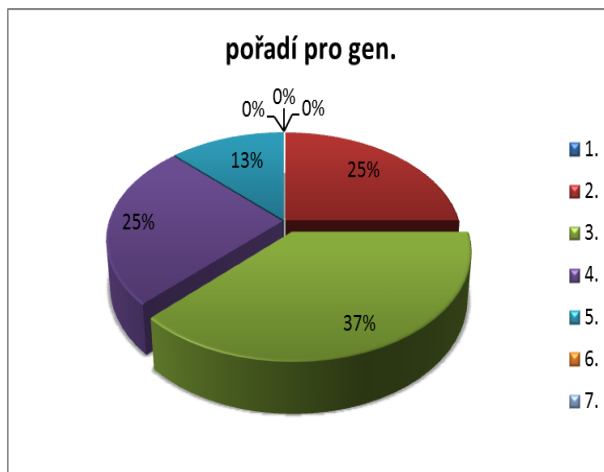
Z analyzovaných učebnic je zřejmé, že se za vhodnou metodu pro výuku cizinců považuje metoda horizontální. V tomto se shodují všechny analyzované učebnice. Vertikálně se prezentují většinou taková paradigmatata, o kterých se pojednává až po probrání všech pádů. Jedná se např. o substantiva přejatá typu *téma, muzeum, génius* atd., většinou i posesivní adjektiva, která se pro náročnost probírají až v pokročilejších úrovních.

Na základě předchozí tabulky jsme pro každý pád vytvořili jeden graf, který ukazuje obecnou tendenci učebnic, do kterého místa daný pád zařadit.

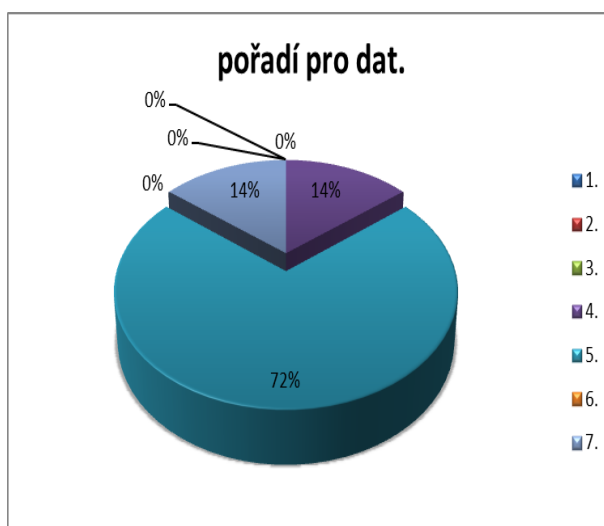
1) Pořadí nominativu a akuzativu ve vybraných učebnicích

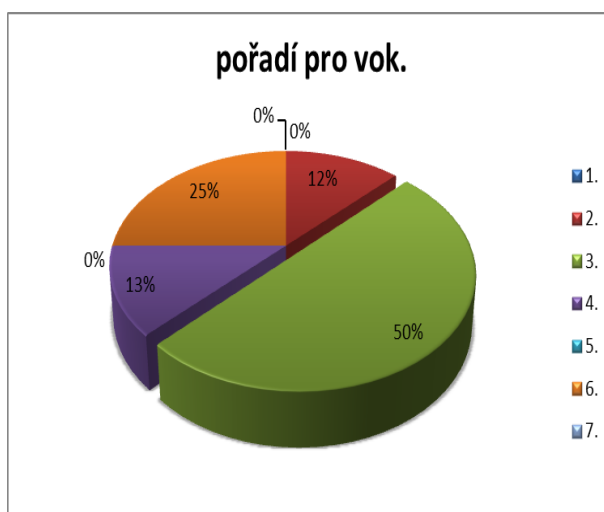
2) Pořadí genitivu ve vybraných učebnicích

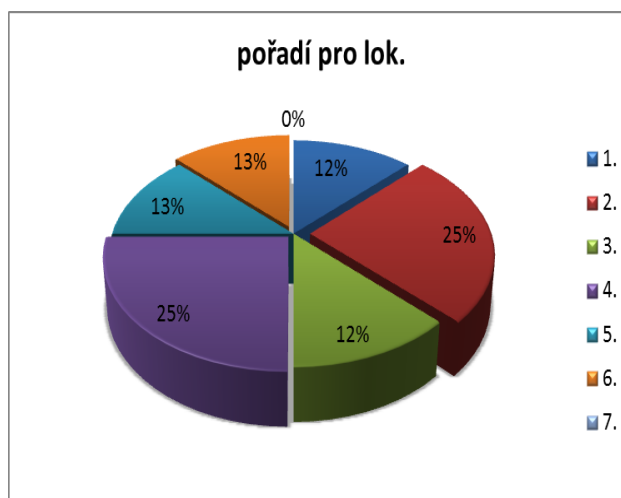
3) Pořadí dativu ve vybraných učebnicích

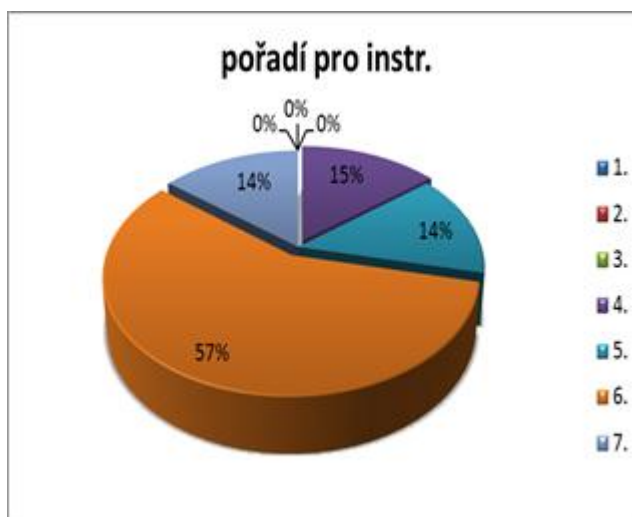
4) Pořadí vokativu ve vybraných učebnicích

5) Pořadí lokálu ve vybraných učebnicích

6) Pořadí instrumentálu ve vybraných učebnicích

Z tabulky a z grafů zjistíme především to, že učebnice nejsou jednotné v pořadí, ve kterém pády prezentují. Z grafů také zjistíme, že nominativ a akuzativ zaujaly první místo v horizontálním pořadí v sedmi z osmi učebnic (87 %). Jako druhý byl nejvíce probrán lokál s 25 %. Lokál byl také umístěn na 4. pozici se stejným procentem (25 %). Genitiv byl třetí v pořadí v 37 % učebnic, 50 % učebnic představuje také jako třetí vokativ. Graf pro dativ

ukazuje, že 72 % učebnic tento pád umísťuje na 5. miesto. Jako šiestý se prezentuje instrumentál v 57 % vybraných učebnic.

Pokud bychom měli sestavit pořadí napříč všemi učebnicemi, přišli bychom na následující: nominativ + akuzativ, genitiv, vokativ, lokál, dativ, instrumentál. Vokativ a dativ jsou podle grafů umístěny nejvíce na třetím místě, vokativ svým vysokým procentem (50 %) vytlačuje genitiv ze 3. místa. V tomto pořadí jsme se rozhodli umístit genitiv na druhé místo pro velké zastoupení na třetím místě v učebnicích (37 %). V každém případě se domníváme, že takové pořadí nemůže být spolehlivé vzhledem k tomu, že učebnice jsou vytvářeny různými autory v různých obdobích a především pro nejednotnost kritérií, kterými se autoři řídili. Je tedy nutné se při určení nejlepšího možného pořadí opřít o jiné akceptovatelné kritérium.

Podle našeho soudu je hlavním kritériem při vytváření metody prezentace, která by odpovídala komunikačním požadavkům, frekvence. Frekvenční slovník mluvené češtiny nepodává žádné informace o frekvenci pádů, pro příslušné údaje můžeme však využívat příručku Statistiky češtiny (2009, s. 134), která je sestavena na základě korpusu SYN2005. Příručka vypovídá mnoho o frekvenci pádů, rodů, čísla apod. Vzhledem k povaze použitého korpusu (jedná se primárně o korpus psaného jazyka) jsou čísla řazena i podle konkrétních žánrů (beletrie, publicistika, odborná literatura). Ze všech tří stylů odpovídá mluvenému jazyku nejvíce beletrie, proto uznáváme za vhodnější svoje konstatování v tomto ohledu opřít pouze o beletrii. Z tabulky BEL zjišťujeme následující pořadí podle frekvence:

Nom (29,8%), akuz (22,5%), gen (22,0%), lok (11,4%), instr (9,5%), dativ (4,0%), vokativ (0,93%).

K těmto číslům nutno dodat, že vokativ má tak malou frekvenci díky tomu, že se jedná o pád s primární funkcí komunikační, proto se vyskytuje v psaném jazyce minimálně. Není tedy podle našeho názoru možné se touto

statistikou řídit při prezentaci vokativu. Vokativ je podle našeho soudu jedním z nejpravidelnějších pádů a vzhledem k jeho funkci nepředstavuje velký problém, je třeba ho však prezentovat přehledně.

Učebnice, která splnila kritérium frekvence, je poslední z námi analyzovaných, *Basic Czech*, která je zároveň nejnověji vydanou prací.

Jedním z největších nedostatků učebnic češtiny pro cizince je již na několika místech zmiňovaná simplifikace. Učebnice de facto, až na malé výjimky (*New Czech step by step* a *Basic Czech*) neobsahují výklad, anebo obsahují výklad, který je do velké míry nesystematický a nepřehledný (*Čeština pro Araby*). Velká část prezentace spočívá v souboru tabulek s příklady bez adekvátního vysvětlování. Student bez pomoci učitele a bez práce ve třídě nemá možnost z učebnic získat znalosti potřebné pro rozvíjení své komunikační kompetence.

Většina učebnic může sloužit jako příručky pro práci ve třídě, tedy jako doporučení pro vyučujícího. Každý vyučující by potom měl výuku doplňovat gramatikou v takovém množství, které uzná za potřebné. Pokud tyto učebnice byly a jsou psané primárně jako pomůcky pro učitele, potom jsou jejich nedostatky minimální.

Rozdíly mezi hodnocenými učebnicemi (až na zmíněné výjimky) jsou opravdu nepatrné. Liší se od sebe většinou pouze strukturou, množstvím probraných jevů z gramatiky a kvalita výkladu jsou víceméně stejné.

Přestože jsou některé z učebnic do velké míry zdařilé, je třeba připomenout, že konkrétně u arabského studenta by bylo možno dosáhnout daleko lepších výsledků, pokud by byla vytvořena učebnice, která by respektovala specifika tohoto typu mluvčích. Konkrétní doporučení určená oblasti prezentace českého pádového systému a deklinace pro arabské mluvčí budeme prezentovat v poslední kapitole.

V následující kapitole se pokusíme pomocí dotazníkové metody zjistit primární potíže a problémy arabských studentů českého jazyka spojené s osvojováním gramatiky, konkrétně pádového systému.

4 Praktická část

4.1 Dotazník

V této části budeme využívat metodu dotazníkového šetření. Dotazník jsme sestavili z deseti otázek a je součástí přílohy této práce. Při sestavování dotazníku jsme měli za cíl zjistit základní problémy studentů spojené se schopností osvojení deklinačních paradigmat a vůbec celého pádového systému a jeho funkcí. Jelikož je tato práce zaměřena primárně na arabské mluvčí, dotazník jsme rozdali studentům češtiny na káhirské univerzitě Ain Shams, kde se již léta vyučuje čeština jako hlavní obor. Dostali jsme 42 vyplněných dotazníků od studentů různých věkových kategorií od prvního do čtvrtého roku studia. Povaha otázek však nevyžadovala výběr konkrétní věkové kategorie, stejně tak pohlaví respondentů není podle našeho soudu rozhodující. V následující části kapitoly budou tedy vypracovány výsledky obecně bez ohledu na rok studia respondentů a jejich pohlaví.

4.2 Otázky

Při vypracování dotazníku jsme potřebovali zjistit, v čem studenti shledávají největší potíže při učení se češtině, a také to, jestli se studentům dostává adekvátního přístupu při prezentaci deklinačních paradigmat a jejich funkcí. Snažili jsme se zjistit také to, jestli obecné znalosti studenta mu umožňují tuto náročnou gramatickou kategorii pochopit, což je podle našeho názoru první krok k jednoduššímu osvojení příslušných paradigmat.

Otázky byly vypracovány v následujícím pořadí:

a) Která oblast české gramatiky pro Vás je/byla nejobtížnější?

Respondenti měli při odpovědi možnost výběru z několika možností (viz dotazník v příloze). Naším cílem bylo zjistit, jestli pády a deklinační paradigmata představují pro studenta problém a do jaké míry jsou obtížné.

b) Jak jste si osvojili deklinační paradigmatata?

Tímto dotazem jsme mínili metody učení horizontální a vertikální. Otázku jsme museli však zjednodušit tímto zněním. Domníváme se, že většině studentů nebudou srozumitelné pojmy horizontální a vertikální metody.

c) Pokud jste zvolili v předchozí otázce odpověď A:

- 1) probrali jste nejprve funkce a užívání pádů, potom jste si osvojili paradigmatata vzorů
- 2) nejprve jste probrali vzory, a teprve potom jste se seznámili s jejich užitím
- 3) obojí probíhalo zároveň

Výklad o funkcích pádů je nedílnou součástí prezentace pádového systému, která se velmi často zanedbává. Zajímalo nás způsob, kterým se vyučující vypořádal s touto oblastí gramatiky a pořadí, ve kterém ji prezentoval, tedy, jestli dával přednost paradigmatům nebo naopak funkcím pádů.

d) Jakou metodu jste užívali při učení skloňování vzorů?

Zajímaly nás i typy učení využívané studenty, tedy to, který způsob osvojování paradigmat převažuje (auditivní, vizuální, kombinace různých typů).

e) Snažíte se dávat paradigmatata do vlastních vět, nebo děláte pouze cvičení?

Potřebovali jsme také zjistit, jestli studenti aplikují své znalosti v podobě vlastních vět, což by výrazně napomohlo jejich jazykové kompetenci, nebo jestli dělají pouze cvičení (z učebních materiálů).

f) Myslíte, že arabština má kategorii pádů a zná skloňování?

Tato otázka je pro náš výzkum velice zajímavá. Předpokládali jsme, že odpovědi studentů budou převážně záporné. O důležitosti takového zjištění pojednáme dále.

g) Používáte některou z učebnic češtiny pro cizince?

Tímto dotazem se chceme dotknout závažného problému egyptské bohemistiky spočívající mj. v nedostatku učebních materiálů a jejich nejednotě, což se odráží v kvalitě procesu výuky.

h) Přicházíte do styku s rodilými mluvčími češtiny?

Spousta egyptských studentů nepřichází do žádného styku s rodilými mluvčími češtiny, jenom omezený počet má šanci přímého styku s Čechy, někteří se s nimi stýkají prostřednictvím internetu. Možnostmi výběru se ve stejné otázce snažíme zjistit způsoby takového styku.

i) Pokud se stýkáte s rodilými mluvčími, myslíte, že jejich čeština se liší od toho, co se učíte ve škole?

Na několika místech jsme se dotkli otázky zpracování jevů obecné češtiny nebo češtiny mluvené, proto nás zajímají i názory studentů a jejich dojmy, pokud si rozdílů mezi spisovnou češtinou a češtinou mluvenou všímají.

j) Praktikujete češtinu mimo třídu?

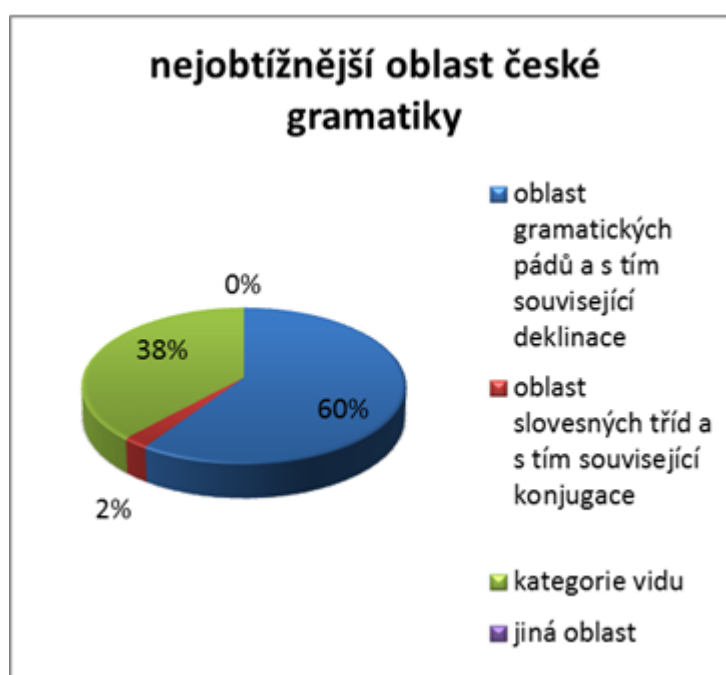
Cílem této otázky bylo zjistit, zda studenti jazyk užívají i mimo třídu, aby tak zlepšili svou jazykovou kompetenci, případně jakým způsobem. Z vlastních zkušeností (ze školních let) víme, že většina studentů nedbá na žádný způsob užívání jazyka (mluvení i psaní).

4.3 Analýza dat

4.3.1 OBTÍŽNOST ČESKÉ DEKLINACE

První otázka, která byla respondentům kladena, se týkala obtížnosti oblasti pádů a deklinace. Z celkem 42 studentů shledává 25 (60 %) české pády a českou deklinaci nejobtížnější oblastí české gramatiky. S celkem 38 % skončila druhá možnost týkající se slovesného vidu. Překvapivé sice nebylo, že na třetím místě skončila oblast českých slovesných tříd a jejich konjugace, počet re-

spondentů, kteří tuto oblast označovali za nejobtížnější, byl však nečekaný (pouze 1 respondent), a to přestože se jedná také o poměrně velké množství paradigmat. Výsledek celkově odpovídal našim očekáváním a staví nás před úkol věnovat oblasti českých pádů a deklinace mimořádnou pozornost.

4.3.2 VYUČOVACÍ METODA

Metoda, kterou se vyučují pády a deklinační paradigmata, byla zavedena od samého počátku učení českému jazyku na katedře českého jazyka v Káhiře. Jedná se o metodu vertikální. Otázkou jsme se pokoušeli zjistit, jestli došlo k některým změnám v této oblasti, či nikoliv. Podle výsledků, které jsou znázorněny v následujícím grafu, se stále aplikuje tatáž metoda. Sto procent studentů z různých ročníků uvedlo metodu vertikální za jediný způsob vyučování. Na otázku, zda je tato metoda vyhovující, jsme částečně odpověděli v předchozí kapitole a tímto tématem se budeme dále zabývat v poslední kapitole, kterou budeme věnovat lingvodidaktickým doporučením.

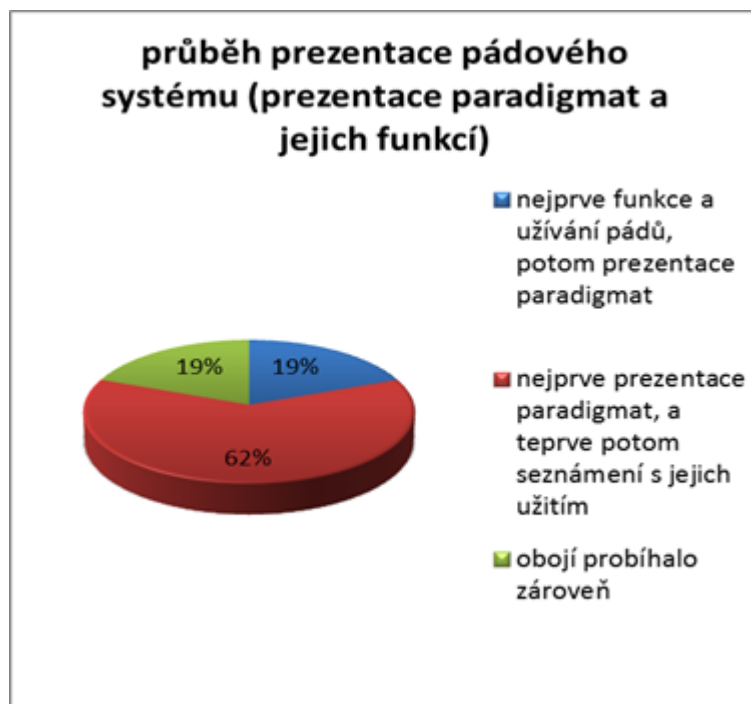

4.3.3 PRŮBĚH PREZENTACE PÁDŮ

Spolu s otázkou, kterou metodou se mají deklinační paradigmata prezentovat, vyvstává další otázka týkající se způsobu prezentace funkcí pádů. Tuto otázku jsme na několika místech zdůrazňovali a obzvláště v předchozí kapitole v rámci analýzy učebnic. Oblast pádů je totiž velmi specifická a studenti se vždy ptají po samotném významu existence pádů pro jazyk. Pokud studentům nebude tato otázka příslušně zodpovězena, můžeme jen stěží očekávat dobré výsledky pokud jde o rychlost a dokonalost osvojení paradigmat. Rozhodnout se pro metodu vertikální tedy nutí vyučujícího probrat se studenty příslušnou látku ve velmi krátké době. Základní paradigmata totiž lze prezentovat během relativně krátkého časového úseku, a pokud si je během té doby mají studenti osvojit, je nutné k nim podat příslušný výklad o funkcích pádů. O kvalitním výkladu tedy nemůže být řeč.

Z níže uvedeného grafu je zřejmé, který postup v současné době dominuje v egyptské bohemistice. Graf mj. ukazuje nejednotnost při vyučování. Větši-

nou se probírala paradigmat (62 %) a teprve potom se rozebíraly jejich funkce. 19 % studentů uvádí opačný přístup, kdy došlo nejprve k výkladu o funkcích pádů a teprve potom se prezentovala paradigmat. Stejné procento studentů uvedlo, že se obě dvě oblasti prezentovaly zároveň.

4.3.4 TYPY UČENÍ SE DEKLINAČNÍCH PARADIGMAT

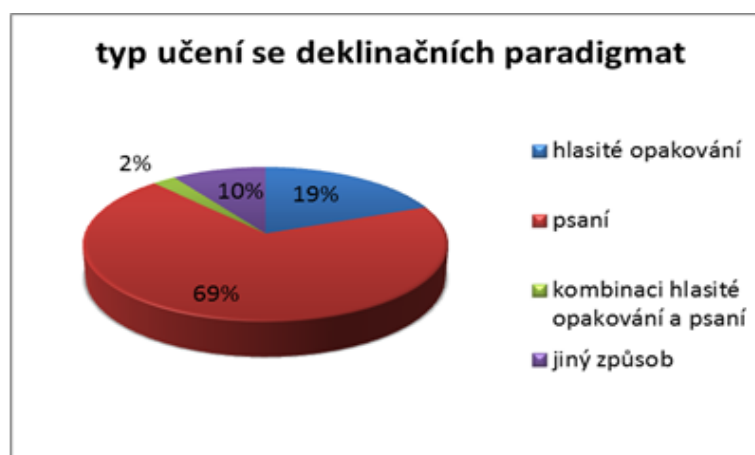
Typ učení je způsob, kterým student vstřebává a zapamatovává si učební látku. Každému vyhovuje jiný styl učení podle toho, jestli při procesu učení se používá nejvíce zrak, sluch nebo pohyb a hru. M. Sovák (1990, s. 10) dělí styly učení podle dominujícího smyslu na následující typy:

- 1) Auditivní typ, neboli sluchově mluvní: jedinec si zapamatuje to, co slyší a vnímá sluchem.
- 2) Vizuální, neboli zrakový: jedinec s tímto typem učení využívá zrakovou paměť. Umí si např. vybavit umístění informace v učebním materiálu, nebo si dokáže zapamatovat zvýrazněné pasáže apod.

3) Kinestetický typ, nebo hmatový a pohybový: student takového typu se potřebuje neustále pohybovat, chodit po místnosti, protahovat se a potřebuje si věci osahat (vnímá hmatem).

4) Slovně pojmový typ: základem takového typu je asociace mezi slovy a symboly. Student chápe logickou strukturu učiva, kterou umí dále aplikovat.

Při dotazování jsme se zaměřili na dva hlavní typy, tedy auditivní a vizuální, a jejich kombinace. Z grafu věnovanému typům učení je zřejmé, že převážná většina studentů aplikuje psaní, tedy typ vizuální (69 %). Naproti tomu typ auditivní uvádí pouze 19 % studentů a celkem deset procent dotazovaných si deklinace osvojuje jiným, v naší nabídce neuvedeným způsobem. Kombinaci více typů potom užívají celkem dvě procenta respondentů. Můžeme tedy potvrdit převahu typu vizuálního.

4.3.5 PROCVIČOVÁNÍ DEKLINAČNÍCH PARADIGMAT

Při dotazování nás také zajímal další způsob osvojení deklinačních paradigmat a jejich zasazování. Snažili jsme se zjistit, jestli si studenti procvičují deklinaci pouze pomocí klasických cvičení nebo jestli se snaží paradigmat zapamatovat jinou cestou, a to zasazování paradigmat do vlastních vět. Pomocí našeho dotazníku jsme nezjistili dominantní tendenci. 50 % studentů se snaží

skutečně o zasazování paradigmat do vět, druhá polovina dotazovaných tento přístup nepovažuje za podstatný a při procvičování paradigmat řeší pouze cvičení. Podle našeho soudu mnohem efektivnější metodou je zasazování paradigmat do vlastních vět. Student je při tvorbě vlastních vět více soustředěn. Jakákoliv větná konstrukce, kterou si student vytvoří sám, se těžko zapomíná a tak se různé složky dané věty, tedy lexikon a gramatika, vžijí a zautomatizují.

4.3.6 POVĚDOMÍ O EXISTENCI PÁDOVÉHO SYSTÉMU V ARABŠTINĚ

Důležitá otázka pro náš výzkum se týkala znalostí z gramatiky mateřského, tedy arabského jazyka. Jedná se o možnosti užívání metody srovnávací při výkladu o pádovém systému českého jazyka. O možnostech aplikace této metody pro výklad ve třídě i při tvorbě učebního materiálu pro Araby budeme hovořit v další kapitole.

Výsledky, které zachycuje graf níže, naše hypotézy potvrzují. Dvacet devět respondentů (69 %) na otázku, zda vědí o existenci podobného systému v arabštině, odpovídá záporně. Zbýlý počet studentů (31 %) potvrzuje vědomí o existenci pádového systému. Z výsledků můžeme konstatovat, že většina studentů neví o skutečně existujících pádech arabštiny (viz Kapitola 1) a tedy čes-

ký pádový systém považuje za zcela cizí a neznámou kategorií. Tato skutečnost ovlivňuje do jisté míry jejich připravenost danou kategorii pochopit.

4.3.7 UŽÍVANÉ UČEBNÍ MATERIÁLY

Při svém výzkumu jsme věnovali pozornost další otázce, kterou považujeme za nesmírně podstatnou pro kvalitu vyučovacího procesu češtiny. Problém kvalitních učebních materiálů a jejich dostatečnost je pro egyptskou bohemistiku známý od samého počátku. S tímto problémem souvisí i nejednotnost a nekompetentnost celého procesu výuky. Abychom dostali příslušnou zpětnou vazbu z výuky, je nutné celý systém sjednotit. O problému nedostatku materiálů a nejednotě při vyučování svědčí odpovědi na otázku, jestli studenti užívají některou z učebnic češtiny. Studenti, kteří používají učebnici, měli možnost svoji odpověď blíže specifikovat uvedením názvu učebnice. Z grafu vidíme, že velká část dotazovaných studentů nemá k dispozici žádnou učebnici (43 %). Zbytek dotazovaných uvádí učebnice *Communicative Czech* (33 %), *Čeština pro Araby* (10 %), *New Czech Step by Step* (9 %) a *Chcete mluvit česky* (5 %). Studenti, kteří neuvádí žádnou učebnici jako pomocný materiál, označují za pomůcky při učení poznámky ze třídy a kopírované stránky různých cvičení.

4.3.8 STYKY S RODILÝMI MLUVČÍMI

Pro úspěch vyučovacího procesu je důležitá též možnost užít jazyk mimo třídu, nejlépe s rodilými mluvčími. Je třeba takovou tendenci motivovat a povzbuzovat studenty k tomu, aby s Čechy navazovali nejrůznější styky. Graf ukazuje, kolik procent studentů používá češtinu mimo třídu při komunikaci s rodilými mluvčími češtiny. Z grafu je vidět, že až 36 % studentů nemělo zatím možnost styku s Čechy, zatímco 64 % tuto možnost již využilo a využívá buď osobně (19 %) nebo neosobně, tedy přes internet (45 %). Je to velmi příznivá tendence, ke které přispívají technické možnosti moderní doby, které až donedávna nebyly k dispozici. Tyto tendence kladou větší důraz na nutnost prezentace nespisovné normy při vyučování a zároveň nabízí vyučujícím nové možnosti při výuce, které je třeba využít.

4.3.9 POVĚDOMÍ O ROZDÍLECH MEZI SPISOVNOU A MLUVENOU NORMOU JAZYKA

Jsme přesvědčeni o tom, že mluvená čeština musí v učebnicích jazyka zaujmout určité místo. Studenti, kteří mají možnost se setkat s češtinou mimo třídu, projevují často údiv, někdy dokonce nabývají dojmu, že pádovou flexi je možné vůbec neužívat. Taková reakce je dána jazykovou situací v Egyptě, kdy studenti považují egyptskou varietu, která nemá pádový systém, za „arabštinu bez gramatiky“. Domnívají se tedy, že i „češtinu bez gramatiky“ lze bez problémů užívat. Je tedy důležité v rámci výuky upozorňovat na podstatné rozdíly. Z množství studentů, kterým jsme kladli otázku, jestli si při případné komunikaci s rodilým mluvčím všimli nějakých rozdílů, odpovědělo kladně 87 %, přičemž o těchto rozdílech nevědělo 57 %, zbytek studentů činící 30 % o jistých rozdílech vědělo, 13% respondentů si takových změn nevšimlo.

4.3.10 UŽÍVÁNÍ ČEŠTINY MIMO TŘÍDU V JINÝCH AKTIVITÁCH

Tato otázka doplňuje zjištění z otázky číslo 8. Opět se naráží na aktivitu studentů mimo třídu, přičemž většina studentů se svojí odpovědí ukázala jako nepříliš aktivní. Češtinu užívá různými způsoby (tedy buď sledováním českých filmů, zúčastňováním se různých aktivit pořádaných velvyslanectvím nebo katedrou apod.) 29 % studentů, zatímco 71 % ji neužívá jindy než příležitostně v podobě chatování přes internet nebo ještě méně často osobním stýkáním s rodilými mluvčími.

4.4 SHRNU TÍ

Z výsledků dotazování vyplývá, že výuka češtiny pro egyptské studenty, kteří v současné době představují největší počet arabských zájemců o češtinu vůbec, se potýká s nemalými problémy. Egyptská bohemistika jako jediná arabská bohemistika se staví před nelehký úkol, který spočívá v rozvíjení metody výuky češtiny pro Araby vůbec. Oblast prezentace češtiny pro Araby trpící jistými nedostatky nemůže být zdokonalena nikým jiným než arabskými bohemisty (v čele s egyptskými).

Oblast prezentace české deklinace jako součást české gramatiky rovněž vyžaduje nutné zdokonalení a zásadní změny. O možných krocích k pokroku budeme pojednávat v následující kapitole.

5 Lingvodidaktická doporučení

Tato část diplomové práce bude věnována lingvodidaktickým doporučením k prezentaci deklinačních paradigmat a obecně celého pádového systému češtiny arabským mluvčím. Pokládáme pádový systém češtiny za oblast složenou ze dvou nedílných součástí, na něž je nutné se při prezentaci pádového systému zaměřit. Jedná se o otázku významu a role pádů v systému flektivního jazyka a zároveň otázku toho, v čem pádový systém spočívá a z čeho se skládá. Druhý jmenovaný bod se týká především sémantiky pádů a jejich funkcí v češtině a také deklinačních paradigmat. Naše doporučení můžeme tedy dělit do dvou kategorií podle již zmíněného pojetí na

- a) doporučení obecná a
- b) doporučení konkrétní.

Již v 1. kapitole jsme se zmínili o prvotních potížích, se kterými se setkávají arabští studenti na začátku učení se češtině. Tyto potíže bývají primárně spojené s jejich neznalostí o jiných jazykových systémech. Na tuto problematiku zaměříme první část našich doporučení.

Druhá část doporučení bude věnována konkrétním jevům českého pádového systému, budeme se v ní tedy zabývat otázkou prezentace sémantiky pádů a deklinačních paradigmat.

5.1 OBECNĚ K VÝZNAMU PÁDOVÉ FLEXE

1) Podle našeho soudu nesmí při učení se tak odlišnému typu jazyka, jako je čeština, chybět krátký úvod do studia jazyka. V rámci tohoto úvodu student nabude takové znalosti, které ho ideálně připraví na složitou flexi češtiny. Získá i nové znalosti, pokud jde o rysy jeho mateřštiny, což podle našeho mínění může průběhu výuky velmi napomoci. V minulé kapitole jsme pomocí dotazníku zjistili, že velký počet studentů nedokázal v arabské gramatice identifikovat

vat rys, který by připomněl českou pádovou flexi, a o to více studentům připadají pády těžší a méně akceptovatelné a vůbec naučitelné a použitelné.

Můžeme z osobních zkušeností ze studijních let na egyptské bohemistice potvrdit, že jsme podobný úvod postrádali. Potřeba takového uvedení do jazyka byla daleko zřetelnější po studijních zkušenostech na Ústavu bohemistických studií v Praze, kde je předmět úvod do studia jazyka nedílnou součástí výuky.

2) Po prezentaci typologické charakteristiky jazyků je možné využít arabštinu k uvedení způsobu fungování české flexe. Na tomto místě připomínáme specifikum arabského pravopisného systému, o čemž jsme krátce pojednali v 1. Kapitole. Na příkladu z arabštiny přeepsaném latinkou je možné demonstrovat pádovou flexi arabštiny a přiblížit tím princip českého ohýbání.

Po přípravě studenta na studium flektivního jazyka přejdeme k samotnému procesu prezentace pádů, jejich funkcí a deklinačních paradigmat.

5.2 KONKRÉTNĚ K PÁDOVÉ FLEXI ČEŠTINY

1) Na základě předchozích dvou kapitol můžeme konstatovat, že nejvhodnější metodou prezentace pádů je metoda horizontální. Metoda vertikální, při které se prezentují pádová paradigmata formou vzorů, je vhodná především pro studenty Slovanů nebo pro studenty, kteří mají dobrou znalost jednoho z flektivních slovanských jazyků. Vyučování metodou vertikální je pro jiný typ studentů příliš velkou zátěží. Při prezentaci pádů je nutné věnovat dostatečný čas každému jevu. Pokud jde o nevýhody metody horizontální, je možné se jim vyhnout již v prvních lekcích seznamováním s primárními funkcemi pádů, které se mají prezentovat v pokročilejší fázi výuky. Příkladem takovéto strategie je lokál, který je hojně užívaný především ve funkci statické. Odpovědi na otázky *Kde jsi?* nebo *Kde jsi byl?* mohou studenti umět již v prvních lekcích. Totéž platí, pokud jde o frekventované předložky lokálové nebo dativní.

2) Při vyučování pádů je nezbytné brát ohled především na frekvenci pádů. Je to hlavní funkční kritérium. Ve 2. kapitole jsme s pomocí statistik Českého národního korpusu poukázali na ideální pořadí, ve kterém je třeba pády prezentovat, a sice nominativ, akuzativ, genitiv, lokál, instrumentál, dativ, vokativ. Dále jsme se zmínili o nemožnosti využití frekvenčních údajů, pokud jde o vokativ. Statistika je totiž vytvořena na základě jazyka psaného, kde se vokativ vyskytuje minimálně. Vokativ jako důležitý komunikační prostředek může být přiřazen do jedné z prvních lekcí. O to se úspěšně pokusili autoři učebnice *Basic Czech*. Toto pořadí je podle našeho názoru pro výuku českých pádů ideální.

3) Další doporučení se týká prezentace kategorie rodu v češtině. Při pojednání o něm je nutné poukázat na jeho funkce a význam pro pádový systém jako celek. Na kvalitě a přehlednosti pojednání o rodě a o způsobu určení gramatického rodu velmi záleží při praktickém užívání pádů. Doporučujeme, aby byl brán ohled na skutečné zakončení substantiva, nikoli na zakončení jeho kmene. Slovo *žena* tedy končí *-a*, nikoli *-n-*. Jako tvrdá mohou být prezentována pouze substantiva s poslední souhláskou tvrdou. V některé z učebnic (*Communicative Czech*) jsme zaregistrovali pojetí substantiva *žena* jako tvrdý vzor a *růže* jako vzor měkký. Prezentace s ohledem na kmenové zakončení je podle nás nevhodná a gramatický rod, který je v podstatě jednoduchým jevem, pouze komplikuje.

4) Pokud jde o samotnou prezentaci pádů, je nutno věnovat dostatečný prostor nejenom deklinačním paradigmátům češtiny, ale také jejich sémantice. Sémantika pádů je nejvíce zanedbávanou oblastí v českých učebnicích. Tato oblast podléhá vysoké míře simplifikace, což má obvykle negativní vliv jak na schopnost studentů užívat deklinační paradigmata, tak na jejich samotné osvojení. Funkce pádů ve větě sice úzce souvisí s pokročilejší syntaxí, přehledná znalost o ní je však nezbytná a je třeba ji vyložit pokud možno jednoduchým způsobem.

5) Pádové koncovky jsou bezpochyby největším problémem studentů češtiny. Prezentace deklinačního systému češtiny jako množství vzorů spojené jednak se třemi gramatickými rody, jednak s různými typy zakončení (konsonantická tvrdá a měkká a vokalická na *-a*, *-e*, *-o*, *-í*) není podle nás správný způsob. Je třeba využít homonymii českých tvarů ve prospěch vyučovacího procesu. V případě nominativu a akuzativu hraje homonymie podstatnou roli. Stačilo by zdůraznění, že akuzativ se liší od nominativu pouze u substantiv mužského rodu životného a ženského rodu typu *žena* a *růže*. Podobně lze postupovat v případě genitivu, kde vysokou frekvenci napříč vzorů mají koncovky *-a* (*pána*, *lesa*, *města*) a *-e* (*muže*, *stroje*, *soudce*, *růže*, *písně*, *moře*). Cílem takového způsobu prezentace je zdůraznění a vůbec využití možnosti nabízené pádovou flexí češtiny. Homonymie a totožnosti substantiv různých rodů je rys nápadný a je namístě toho využít, pokud to studentům ulehčí osvojení deklinačních paradigmat.

6) Je třeba vést studenty k tomu, aby sami objevili učební styl, který jim nejvíce vyhovuje, a zaměřovat se na něj při osvojování si deklinačních paradigmat. Je třeba jim radit, jak si nejlépe taková paradigmata upevnit v paměti. Vyučující může studentům doporučovat vytvoření vlastních vět, do kterých by nasazovali různé koncovky. Takové mohou být i domácí úlohy nebo některé ze cvičení v učebnici.

7) Student začátečník si často nedokáže představit, že by zvládl osvojení paradigmat a jejich praktické užívání vůbec. Často klade otázku, jak dovede při plynulém proudu řeči přemýšlet a dávat správné koncovky na správná místa. Při vyučování je třeba vysvětlit onen fakt frekvence. V češtině sice existuje velké množství pádů s mnoha funkcemi, ale ne všechny pády se užívají se stejnou frekvencí a už vůbec ne všechny jejich funkce. Je to podobné tomu, že slovník může obsahovat statisíce slov, ale prakticky se z nich užívá jen pár tisíc. Frekventované tvary s častým užíváním se pro studenty stanou jakýmiś „klišé“ nebo hotovými formami, které mluvčí v případě potřeby automaticky vyvolá. Je důležité pracovat na psychice nového studenta tak, aby fungování

systemu jazyka správně pochopil a neztěžoval si učení nereálnými představami o nenaučitelnosti jazyka.

6 Závěr

Při vyučování cizího jazyka není možné nevěšmout si mateřského jazyka a jeho gramatiky. Mateřština má často jak rysy odlišné od cílového jazyka, tak rysy, které gramatiku jazyka cizího dosti připomínají. Je tedy v zájmu vyučovacího procesu a jeho kvality zaměřit se na obě oblasti a pokusit se zjistit, jak odlišnou cizí gramatiku prezentovat a jak využít možnosti, které nabízí podobné nebo shodné rysy gramatiky mateřštiny a cílového jazyka.

Je nezpochybnitelným faktem, že čeština a arabština jsou dva odlišné jazyky, které patří do různých typologických jazykových oblastí. Arabština není jazyk indoevropský, což je na jejím mluvnickém systému zřetelné. To však neznamená, že by mezi těmito dvěma jazyky neexistovaly zároveň rysy společné, které lze využívat ve prospěch studentů.

V 1. kapitole jsme poukázali na blízkost obou jazyků pokud jde o oblast pádového systému. Všimli jsme si typu češtiny se zaměřením na realizaci pádové flexe a v konfrontaci s tímto jsme se věnovali stručné prezentaci pádového systému arabštiny. Při našem pojednání o arabštině jsme zaregistrovali existenci podobné flexe, která připomínala do velké míry aglutinaci. Podstatné pro nás nebylo zjištění totožného systému vnější flexe češtiny, nýbrž poukázání na existenci soustavy morfémů odrážejících funkce a sémantiku českého pádového systému. To, že čeština má sedm pádů, není z hlediska arabštiny ničím zcela cizím. Na základě této blízkosti je možné usnadnit osvojení si gramatických jevů cizího jazyka.

Oblast gramatických pádů zahrnuje nejenom sémantiku a funkce, ale i soubor morfémů, které dané funkce plní. Prezentace deklinačních paradigmat češtiny je tedy nedílnou součástí pojednání o gramatické kategorii pádů v češtině. Pokusili jsme se zjistit, jakými metodami se deklinační paradigmata češtiny prezentují v několika vybraných učebnicích češtiny pro cizince. Zjistili jsme, že se učebnice shodují v metodě horizontální, na druhé straně však nebyly vybrané učebnice jednotné, pokud jde o pořadí, ve kterém se jednotlivé pády

prezentovaly. Bylo třeba určit kritérium pro řazení pádů v učebnicích. Nejvhodnější možné kritérium bylo podle našeho soudu kritérium frekvence pádů. Podle tohoto kritéria jsme určili vhodné pořadí, což se odrazilo v našich lingvodidaktických doporučeních.

Naše diplomová práce se nemohla obejít bez zjištění potíží arabských studentů češtiny. Jejich reálné jazykové problémy jsme se pokusili shromáždit pomocí dotazníku sestaveného z deseti otázek. Výsledky dotazníku jsme zčásti využili v poslední kapitole věnované lingvodidaktickým doporučením, která by se dala shrnout do těchto pěti bodů:

- 1) Adekvátní příprava studentů na studium flektivního jazyka, která může spočívat v jisté formě úvodu do studia jazyka. Přitom se student seznámí s rysy flektivních jazyků obecně a obzvlášť češtiny.
- 2) Využití příkladů z arabštiny pro přiblížení funkcí české flexe.
- 3) Při prezentaci deklinačních paradigmat doporučujeme využívat homonymii koncovek a jejich totožnost napříč různými vzory substantiv.
- 4) Většině českých učebnic schází kvalitní pojednání o užití jednotlivých pádů. Velmi často je tato oblast podceňována a student se o funkcích pádů dozvídá jen minimálně. Doporučujeme proto věnovat výkladu o sémantice pádů příslušnou pozornost a prostor odpovídající jejich důležitosti v gramatickém systému češtiny.
- 5) Učebnicím obecně chybí souvislý výklad, samotné tabulky bez příslušného výkladu nestačí. Je nutné udržovat jistý kontakt se studenty prostřednictvím širšího výkladového textu. Pro arabské studenty je ideální srozumitelná arabština, neboli i známá hovorová varianta. Egyptská varieta arabštiny se zdá být ideálním metajazykem. Otázka jejího užívání je dost komplikovaná a diskutabilní vzhledem k jejímu statusu neoficiálnosti.

Domníváme se, že je v oblasti výuky češtiny pro arabské mluvčí mnoho nedostatků. Pokud je naším cílem dosáhnout s arabskými mluvčími lepších výsledků a zjednodušit proces osvojení si češtiny, musíme je vnímat jako speci-

fický typ studentů se specifickými vstupními znalostmi o češtině a jazycích obecně a být si vědomi toho, že jejich požadavky a nároky se v lecčems různí od požadavků a nároků jiných studentů.

7 Resumé

Mother tongue and its grammar play a fundamental role in teaching foreign languages. On one hand, it often differs from the target language, but on the other hand, it also shares similar features in grammar rules. Therefore, it is crucial to pay attention to these two areas and use them in the process of teaching foreign language; specifically how to present different grammar rules and how to use similarities of the mother tongue and target language more efficiently.

There is no doubt that Czech and Arabic are two different languages that belong to different linguistic typologies. Arabic is not an Indo-European language, which is obvious fr

om its grammar. However, it does not mean that Arabic and Czech do not share some common features that could be used for the benefit of students.

The first chapter deals with grammatical cases and points at several similarities between the two languages. After studying case inflection in Czech, we compared its features with Arabic cases. The findings show that Arabic has certain kind of flexion which remind agglutination. The fact that Czech shares rules of external inflection is not that surprising. More interestingly, we encountered a set of morphemes reflecting the function and semantics of the Czech grammatical cases. Seven grammatical cases in Czech are very familiar to Arabic and they present a significant potential for making the process of teaching the target language more easier and effective.

The area of grammatical cases includes not only semantics and functions, but also a set of morphemes that follow set functions. Therefore, the presentation of declension paradigms of Czech is an unseparable part of the discussion of grammatical cases categories. The aim of our study was to find out how declension paradigms in Czech are presented in different grammar books me-

ant for foreigners. The findings show that the books meet in the horizontal method; on the other hand, the books often differ in their presentation of the cases order. It was necessary to create a set of criteria that would order cases in books. The best criterion seemed to be the frequency of cases. On the basis of this method, we defined the order and subsequently offered several recommendations.

Our Diploma Thesis is also based on the study of frequent difficulties of Arab students attempting to learn Czech language. We gained them from a questionnaire consisting of ten questions. The findings are mostly covered in the last chapter discussing lingvodidactic recommendations. They are summarised in the following five points:

- 1) An appropriate preparation of students for the study of inflected language. This can help students get more familiar with the attributes of inflected languages more in general as well as in Czech.
- 2) Using specific examples from Arabic to better explain the function of Czech inflection.
- 3) In case of the presentation of declension paradigms, we recommend the use of homonym of endings and their unity across different paradigms of nouns. We have already presented possible similarities of auxiliary tables.
- 4) Most of the Czech grammar books lack quality explanation of the use of individual cases. Specifically this area remains permanently underdeveloped which negatively affects students' knowledge of the function of cases.
- 5) In overall, grammar books lack a coherent interpretation. Tables without explanation are insufficient. It is important to provide students with more detailed text. Comprehensible Arabic, also called informal Arabic, is ideal for Arab students. Egyptian variety of Arabic is an ideal metalanguage.

But the practical use of it is very complicated and disputable due to its unofficial statuses.

We believe that teaching methods of Czech language targeting Arab students are imperfect and deserve academic and scientific attention. If our goal is to reach better results in teaching Arab students Czech language and make learning Czech more easier, we need to approach students more professionally with tailored methods. Their demands and dispositions naturally differ from those of students with different mother tongues.

ODBORNÁ LITERATURA

- Bartoň, T. a kol., *Statistiky češtiny*. Praha, NLN 2009.
- Cvrček, V. a kol.: *Mluvnice současné češtiny*. Praha, Karolinum 2010.
- Čechová, M. a kol., *Čeština – řeč a jazyk*. Praha, ISV nakladatelství 1996.
- Čermák, F.: *Jazyk a jazykověda*. Praha, Pražská Imaginace 1994.
- Čermák, F.: *Lexikon a sémantika*, Praha, NLN 2010.
- Černý, J.: *Úvod do studia jazyka*. Olomouc: Rubiko 1998.
- Havránek, B. - Jedlička, A.: *Stručná mluvnice česká*. Praha, Nakladatelství Fortuna 2002.
- Hrbáček, J.: *Úvod do studia českého jazyka*. Praha, Univerzita Karlova 1994.
- Hrdlička, M.: *Gramatika a výuka češtiny jako cizího jazyka*. Praha: Karolinum 2009.
- Hrdlička, M.: *Kapitoly o češtině jako cizím jazyku*. Plzeň, Západočeská univerzita v Plzni 2010.
- Karlík, P. - Nekula M. – Pleskalová, J.: *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha, NLN 2002.
- Karlík, P. - Nekula, M. – Rusínová, Z. a kol.: *Příruční mluvnice češtiny*. Brno. NLN 2003.
- Kraus, J. a kol.: *Nový akademický slovník cizích slov*. Praha, Academia 2005.
- Oliverius, J. – Ondráš, F.: *Moderní spisovná arabština*. Praha, Nakladatelství SET OUT 2007.
- Mareš, J.: *Styly učení žáků a studentů*. Praha: Portál 1998.
- Petráček, K.: *Základy gramatického systému spisovné arabštiny*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1977.
- Poldauf, I. – Šprunk, K.: *Čeština jazyk cizí*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1968.

Skalička, V.: *Typ češtiny*. Praha, Slovanské nakladatelství 1951.

Sovák, M.: *Učení nemusí být mučení*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1990.

Zimová, L. – Balkó, I.: *O jazycích, zemích a kultuře našich spolužáků*. Ústí nad Labem 2005.

UČEBNICE ČEŠTINY PRO CIZINCE

Adamovičová, A., Ivanovová, D.: *Basic Czech I*. Praha, Karolinum 2010, 2. dotisk 1. Vydání

Adamovičová, A., Ivanovová, D., Hrdlička, M.: *Basic Czech II*, Praha, Karolinum 2010, 2. dotisk 1. vydání.

Adamovičová, A., Ivanovová, D., Hrdlička, M.: *Basic Czech III*, Praha, Karolinum 2010, 2. dotisk 1. vydání.

Bahbouh, Ch.: *Čeština pro Araby*. Brandýs n. Labem, Dar Ibn Rushd 2010, 2. vydání.

Confortiova, H., Cvejnová, J., Čadská, M.: *Učebnice češtiny pro výuku v zahraničí [I. díl]*. Praha, Karolinum 2002, 1. vydání.

Froulíková, L.: *Zahrada českého jazyka*. Praha, Akademia 2002, 1. vydání.

Holá, L.: *New Czech Step by Step*. Havlíčkův Brod, Akropolis 2006, 2. vydání.

Hronová, K., Hron, J.: *Čeština pro cizince H+H – Czech for Foriegners*. Praha, Didakta 2008, 1. vydání.

Rešková, I., Pintarová, M.: *Communicative Czech – Elementary Czech*. Praha, Ústav jazykové a odborné přípravy UK 1995, 1. vydání.

Roubalová, E.: *Učíme se česky*. Praha, Karolinum 1998, 2. vydání.

Přílohy

Příloha č. 1: dotazník

Vyberte jednu z nabídnutých možností a označte ji. Popř. vyplňte svoji vlastní odpověď!

1. Která oblast české gramatiky je/byla pro Vás nejobtížnější?

- a) oblast gramatických pádů a s tím souvisící deklinace
- b) oblast slovesných tříd a s tím souvisící konjugace
- c) kategorie vidu
- d) jiná oblast – která to je?

2. Jak jste si osvojili deklinační paradigmata?

- a) pomocí metody vzorů, tedy pán, žena, město atd.
- b) učili jste se každý pád zvlášť se všemi jeho tvary

3. Pokud jste zvolili v předchozí otázce odpověď A:

- a) probrali jste nejprve funkce a užívání pádů, potom jste si osvojili paradigmata vzorů
- b) nejprve jste probrali vzory, a teprve potom jste se seznámili s jejich užitím
- c) obojí probíhalo zároveň

4. Jakou metodu jste užívali při učení skloňování vzorů?

- a) hlasité opakování
- b) psaní
- c) kombinaci A a B
- d) jiný způsob – který?

5. Snažíte se dávat paradigmata do vlastních vět, nebo děláte pouze cvičení?

- a) ano vytvářím vlastní věty a zároveň dělám cvičení
- b) dělám pouze cvičení

6. Myslíte, že arabština má kategorii pádů a zná skloňování?

- a) ano
- b) ne

7. Používáte některou z učebnic češtiny pro cizince?

- a) ano - kterou?
- b) ne - z čeho se učíte?

8. Přicházíte do styku s rodilými mluvčími Čechy?

- a) ano
 - osobně
 - přes internet
 - jindy – kde?
- b) ne

9. Pokud se stýkáte s rodilými mluvčími, myslíte, že jejich čeština se liší od toho, co se učíte ve škole?

- a) ano – zarazilo mě to. -věděl/a jsem o tom
- b) ne, rozdílů jsem si nevšiml/a

10. Praktikujete češtinu mimo třídu?

- a) ano – kde?
- b) ne- nemám možnost